

Nationale Enquête Arbeidsomstandigheden 2003

TNO Arbeid

Eerste resultaten Nationale Enquête
Arbeidsomstandigheden, mei 2004

Deze uitgave bevat de voornaamste conclusies rond een aantal belangrijke arbothema's. TNO Arbeid coördineerde het project inhoudelijk, het Ministerie van SZW subsidieerde en Intomart GFK voerde de dataverzameling uit.

In november en december 2003 is een unieke enquête uitgevoerd onder een representatieve steekproef van ruim 10.000 Nederlandse werknemers. Voor het eerst is nu een evenwichtig beeld beschikbaar van hoe het in Nederland is gesteld met zaken als werkdruk, lichamelijke en emotionele belasting in het werk, intimidatie en agressie, gevaarlijk werk, gevaarlijke stoffen en bedrijfsongevallen, stress en RSI, ziekteverzuim, de rol van de arbodiensten, te nemen arbomaatregelen, etc.

Het is de bedoeling dat de Nationale Enquête Arbeidsomstandigheden in 2005, 2007, etc. herhaald wordt, waardoor overheid en sociale partners als het ware de vinger aan de pols kunnen houden van werkend Nederland. De resultaten zullen fungeren als nationale 'referentiedata' in het kader van de arboconvenanten welke in diverse bedrijfssectoren afgesloten zijn/worden tussen de sociale partners en het Ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid.

Deze uitgave bevat de voornaamste conclusies rond een aantal belangrijke arbothema's. In de nabije toekomst worden sommige thema's door TNO Arbeid nog uitgediept en in artikel- en rapportvorm belicht. Tegelijkertijd met deze uitgave verschijnt een TNO-rapport met enerzijds uitleg over de methodologie van de enquête en anderzijds de eerste resultaten in tabelvorm.

Inhoudsopgave

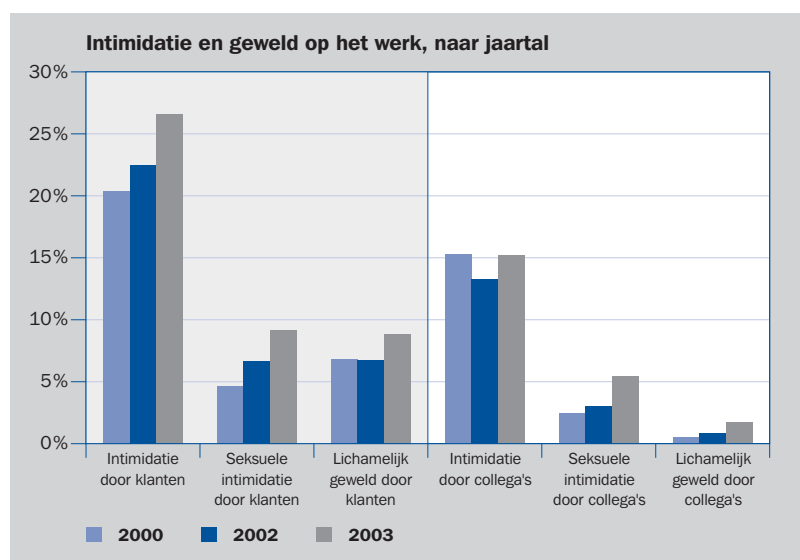
Intimidatie en geweld op het werk	pag. 2
Werkdruk, emotionele belasting en herstelbehoefte	pag. 4
Lichamelijke werkbelasting	pag. 6
Beeldschermwerk	pag. 7
Lawaai op het werk	pag. 9
Gevaarlijke stoffen	pag. 10
Gevaarlijk werk	pag. 12
Arbeidsongevallen	pag. 13
Arbodienst en andere hulpverleners	pag. 15
Chronisch zieken en arbeidsgehandicapten	pag. 16
Doorwerken tot het 65-ste levensjaar	pag. 18
Werken en zwangerschap	pag. 19
Arbomaatregelen	pag. 20
Steekproefsamenstelling	pag. 23

Highlights

- Intimidatie en geweld op het werk is toegenomen.
- Eén op de vijf werknemers wil maatregelen tegen agressie.
- 31% zegt vaak of altijd onder werkdruk te werken.
- 35% heeft dagelijks of bijna dagelijks te maken met één of meerdere gevaarlijke stoffen.
- Van alle werknemers doet 5% regelmatig en 19% soms gevaarlijk werk.
- Het ongevalspercentage neemt toe naarmate de werkdruk stijgt.
- RSI-klachten komen het meest frequent voor bij degenen die helemaal niet met een beeldscherm werken én bij degenen die er juist 8 uur of meer mee werken.
- Ruim 36% zegt een chronisch ziekte of aandoening te hebben.
- 21% van de werknemers voelt zich door een aandoening belemmerd in het werk.
- Slechts 18% van alle 50-plussers wil doorwerken tot het 65-ste levensjaar.
- Het meest genoemde arborisico waartegen werknemers maatregelen wensen is 'werkdruk en werkstress'.
- Bijna 1 op de 4 werknemers heeft behoefte aan extra voorlichting op het gebied van veiligheid en gezondheid op het werk.

Intimidatie en geweld op het werk

- Intimidatie en geweld op het werk is toegenomen in de periode 2000-2003.
- Ruim een kwart van de Nederlandse werknemers had in 2003 te maken met intimiderend gedrag door klanten; lichamelijk geweld en seksuele intimidatie wordt door ongeveer 9% gemeld.
- Intimidatie en geweld door klanten komt relatief vaker voor bij jongeren en bij vrouwen.
- Intimidatie door collega's komt bij 15% voor, seksuele intimidatie en lichamelijk geweld door collega's respectievelijk 5,3% en 1,7%.
- Bijna 5% van alle Nederlandse werknemers heeft in het afgelopen jaar verzuimd als direct gevolg van agressie en geweld op het werk.
- Eén op de vijf werknemers vindt het nodig dat zijn of haar werkgever maatregelen treft tegen agressie door 'klanten'.
- Binnen politie en justitie, in de zorgsector en het voortgezet onderwijs is de behoefte aan maatregelen tegen agressie en geweld het grootst.

Figuur 1

De maatschappelijke aandacht voor agressie en geweld op de werkplek is groot. Agressief gedrag op de werkvloer beperkt zich niet tot incidenten, maar is een fenomeen dat steeds omvangrijker lijkt te worden. Met regelmaat worden we geconfronteerd met berichtgeving over de toename van agressie in uiteenlopende bedrijfssectoren, waaronder recentelijk het onderwijs en openbaar vervoer. De Nationale Enquête Arbeidsomstandigheden 2003 besteedt dan ook ruim aandacht aan dit onderwerp. We onderscheiden in de NEA de volgende vormen van agressief gedrag: intimidatie, seksuele intimidatie en fysiek geweld. Aan werk-

nemers is vervolgens gevraagd of zij in de laatste 12 maanden met één of meer van deze vormen van agressief gedrag te maken hebben gehad. Hierbij maken we onderscheid tussen agressief gedrag door klanten (patiënten, leerlingen, passagiers) en door collega's of chefs. We spreken van 'blootstelling aan intimidatie en geweld', wanneer een werknemer in het afgelopen jaar 1 keer of vaker geconfronteerd is met intimidatie, seksuele intimidatie of fysiek geweld¹. Het blijkt dat in 2003 ruim een kwart van de Nederlandse werknemers te maken had met intimiderend gedrag door klanten. Bijna 3,5% is veelvuldig (vaak tot zeer vaak) geconfronteerd

met intimidatie. Lichamelijk geweld door klanten wordt door 8,8% van alle werknemers gemeld, seksuele intimidatie door 9%. Vrouwen en jongere werknemers hebben relatief vaak te maken met intimidatie en geweld door klanten (zie tabel 1).

Intimidatie en geweld door collega's komt aanzienlijk minder vaak voor dan intimidatie en geweld door klanten. Toch geeft ook 15% van alle Nederlandse werknemers aan te zijn geïntimideerd door collega's. Lichamelijk geweld door collega's wordt door bijna 2% gemeld en seksuele intimidatie door ruim 5%. Wanneer deze cijfers naast die uit de TNO Arbeidssituatie Survey (TAS) 2000 en 2002 (waarin in beide jaren 4000 werkenden werden onder-vraagd) gelegd worden, dan blijkt dat er een gestage groei valt waar te nemen van het percentage werknemers dat blootgesteld wordt aan intimidatie en geweld op de werkplek (zie figuur 1). Met name intimiderend gedrag door klanten is gestegen.

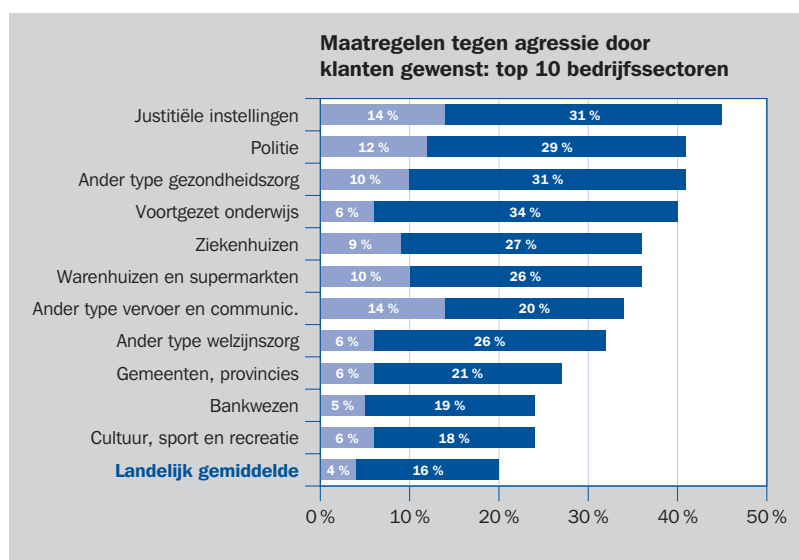
Ook vroeg de NEA 2003 naar de gevolgen van agressie voor het functioneren en het ziekteverzuim van werknemers. Het blijkt dat 4,8% van de Nederlandse werknemers in het afgelopen jaar wel eens heeft verzuimd als direct gevolg van agressie

Intimidatie en geweld op het werk, naar geslacht en leeftijd								
Door klanten, patiënten, leerlingen of passagiers								
	mannen	vrouwen	15-24	25-34	35-44	45-54	55-64	totaal
Intimidatie	23,2%	31,2%	34,0%	28,5%	24,6%	23,5%	21,1%	26,6%
Seksuele intimidatie	5,1%	14,4%	14,9%	10,7%	6,9%	6,7%	5,6%	9,0%
Lichamelijk geweld	7,1%	11,1%	11,8%	9,7%	8,0%	7,8%	5,6%	8,8%
Door chefs of collega's								
	mannen	vrouwen	15-24	25-34	35-44	45-54	55-64	totaal
Intimidatie	16,3%	13,2%	11,4%	15,2%	15,1%	17,3%	14,3%	15,1%
Seksuele intimidatie	3,0%	8,5%	7,9%	6,7%	4,2%	4,3%	2,4%	5,3%
Lichamelijk geweld	2,1%	1,2%	2,9%	1,6%	1,6%	1,2%	1,0%	1,7%

Tabel 1

op het werk. Blootstelling aan agressie heeft ook een fors effect op het functioneren van werknemers. Bijna 13% van alle werknemers zegt wel eens slechter te functioneren als gevolg van agressie in de afgelopen twaalf maanden.

Treffen werkgevers afdoende maatregelen om hun personeel te beschermen tegen agressie? Sinds de uitbreiding van de Arbowet in 1994 zijn zij hier immers toe verplicht. Uit de NEA 2003 kan worden afgeleid dat ruim één op de vijf werknemers het nodig acht dat (aanvullende) maatregelen worden getroffen tegen agressie en geweld door klanten, terwijl ongeveer 4% dit zéér nodig acht (zie figuur 2). Van de groep werknemers die hebben blootgestaan aan lichamelijk geweld door klanten vindt 60% maatregelen nodig. Binnen politie en justitie, in de zorgsector en het voortgezet onderwijs is de behoefte aan maatregelen tegen agressie door klanten en geweld het grootst. Tenslotte vindt iets meer dan 8% maatregelen nodig tegen agressie door collega's, terwijl 1,6% dit zeer nodig vindt.

Figuur 2

¹ Antwoordmogelijkheden waren: 'nee, nooit', 'ja, een enkele keer', 'ja, vaak', 'ja, zeer vaak'. Blootstelling aan (seksuele) intimidatie of geweld wordt berekend door middel van een optelling van de 'ja-antwoorden'. Deze definitie is ontleend aan de European Survey van de European Foundation for the Improvement of Working and Living Conditions.

Werkdruk, emotionele belasting en herstelbehoefte

- Ongeveer 31% van alle werknemers in Nederland zegt vaak of altijd onder werkdruk te werken.
- Mannen rapporteren een hogere werkdruk dan vrouwen.
- De autohandel en -reparatie, verpleeg- en bejaardentehuizen en hoger onderwijs scoren relatief hoog op werkdruk. De voeding- genotmiddelenindustrie, horeca en 'cultuur, sport en recreatie' scoren relatief laag.
- Vrouwen hebben gemiddeld genomen een grotere herstelbehoefte dan mannen.
- Ruim 26% heeft last van werkstress, in de zin van een grote herstelbehoefte (kengetal arboconvenanten).
- Emotioneel zwaar werk komt veruit het meeste voor bij politie en justitie, in de zorg en in het onderwijs.

In 2002 werkte volgens het CBS 29% van de Nederlandse beroepsbevolking regelmatig onder tijdsdruk. Deze indicator van werkdruk daalde daarmee voor het derde opeenvolgende jaar (CBS Persbericht, juli 2003).

Volgens de Nationale Enquête Arbeidsomstandigheden werkte in 2003 ongeveer 31% van de Nederlandse werknemers vaak of altijd onder werkdruk² (zie figuur 3), hetgeen overeenkomt met het CBS-werkdruk-niveau in het jaar 2000.

Mannen geven vaker aan onder werkdruk te werken dan vrouwen.

De mate van werkdruk blijkt tevens toe te nemen met leeftijd, maar daalt stevig vanaf de leeftijd van 60.

Volgens CBS-cijfers zet de daling van werkdruk reeds eerder in, namelijk

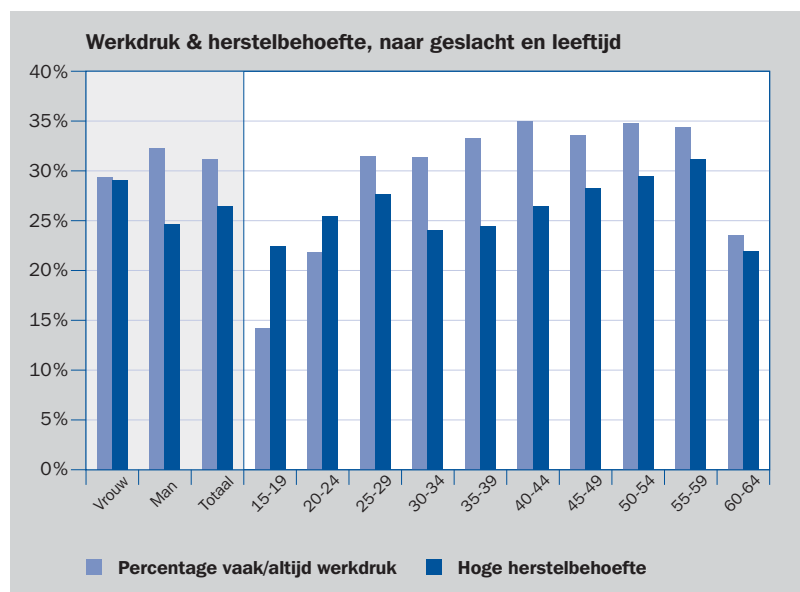
rond middelbare leeftijd. De cijfers uit de NEA en die van het CBS kunnen evenwel niet zonder meer met elkaar vergeleken worden. Terwijl het CBS kijkt naar 'regelmatig onder hoge tijdsdruk werken', hanteert de NEA een bredere definitie van werkdruk. In de NEA gaat het namelijk om het antwoord 'vaak of altijd' op een elftal vragen rond werktempo, tijdsdruk, werkhoeveelheid en het hebben van problemen met werkdruk of werktempo.

Wanneer we naar bedrijfssectoren kijken scoren de autohandel en -reparatie, verpleeg- en bejaardentehuizen en hoger onderwijs relatief hoog op werkdruk (zie figuur 4). In deze sectoren zegt 40-50% van de werknemers vaak of altijd te maken te

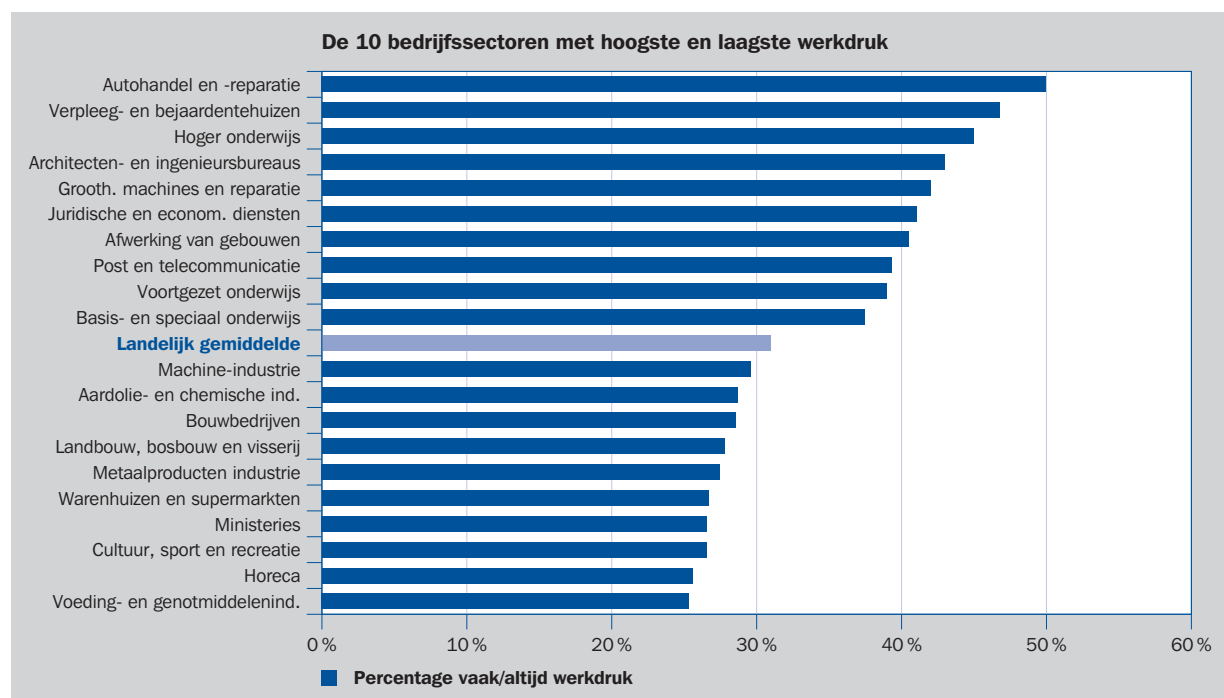
hebben met werkdruk. De voeding- genotmiddelenindustrie, horeca en 'cultuur, sport en recreatie' scoren relatief laag. In deze sectoren zegt 25-30% van de werknemers vaak of altijd te maken te hebben met werkdruk. De verschillen tussen de bedrijfssectoren zijn echter beperkt. De horeca neemt een opvallende positie in, aangezien deze sector volgens het CBS in 2002 nog koploper was op het gebied van werkdruk (CBS Webmagazine, juli 2003).

Als maat voor de gevolgen van psychische belasting, oftewel de ervaren werkstress, is in de NEA 2003 gekozen voor 'herstelbehoefte na het werk'. Ruim 26% van de Nederlandse werknemer blijkt een hoge herstelbehoefte³ te hebben (zie figuur 3). Hoewel mannen meer werkdruk rapporteren dan vrouwen, blijkt hun herstelbehoefte beduidend lager. De mate van herstelbehoefte hangt bovendien minder sterk samen met leeftijd. Alleen de 60-plussers hebben een relatief lage herstelbehoefte. Wellicht ligt een selectie-effect ten grondslag aan dit relatief gunstige profiel voor deze groep werknemers. Het is immers denkbaar dat werknemers die onder suboptimale arbeidsomstandigheden werkzaam zijn, het arbeidsproces eerder verlaten.

Naast werkdruk besteden we in de NEA 2003 aandacht aan een andere belangrijke psychisch belastende

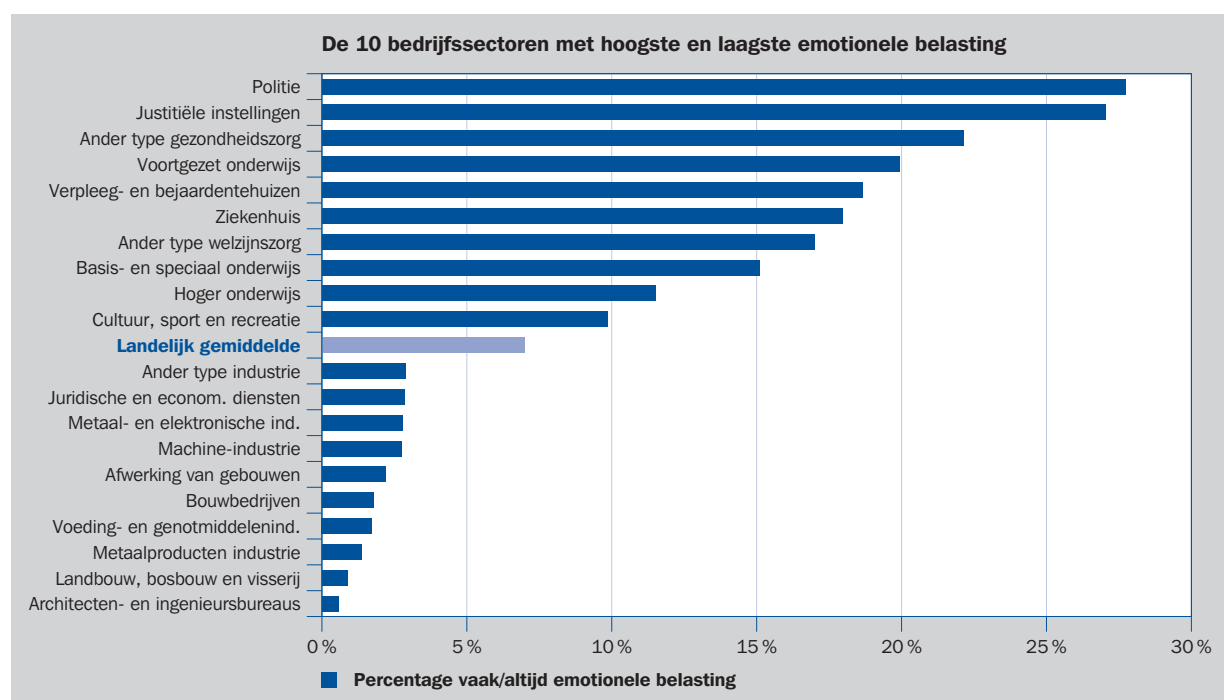

Figuur 3

Figuur 4

factor op het werk, namelijk emotionele belasting. Van alle Nederlandse werknemers geeft ongeveer 7% aan dat zij vaak of altijd emotioneel zwaar werk doen (zie figuur 5). De verschillen tussen bedrijfssectoren zijn echter groot. De koppositie wordt ingenomen door politie en justitie, de zorg en het onderwijs.

Figuur 5

² De vragen over werkdruk en herstelbehoefte in de NEA zijn afkomstig uit de Monitor Arboconvenanten. Dit is een set van vragenlijstmodules waarmee in het kader van de arboconvenanten arbeidsrisico's en gezondheidsklachten in kaart worden gebracht. De NEA vormt een nationaal referentiebestand voor de diverse arboconvenanten.

³ In het kader van de arboconvenanten worden zogenaamde kengetallen bepaald. Een kengetal is het percentage werknemers dat op een bepaalde variabele boven een vastgestelde grenswaarde scoort en daarmee een verhoogd risico heeft op beperkingen in het functioneren of uitval uit werk. In het geval van werkstress is dit een score van 6 of hoger (van de 11) op 'herstelbehoefte'.

Lichamelijke werkbelasting

- Repeterende bewegingen maken en langdurig in dezelfde houding werken zijn de meest voorkomende vormen van lichamelijke of fysieke werkbelasting.
- Ruim 57% van de Nederlandse werknemers maakt regelmatig tot vaak repeterende bewegingen met armen, handen, pols of vingers, 43% werkt langdurig in dezelfde houding.
- Eén op de negen werknemers tilt regelmatig tot vaak lasten zwaarder dan 25 kilo.
- Mannen verrichten vaker fysiek zwaar werk en hebben vaker te maken met trillingen dan vrouwen. Werken in een belastende houding en het maken van repeterende bewegingen komt bij mannen en vrouwen echter evenveel voor.
- Ruim een kwart van alle Nederlandse werknemers heeft acht of meer punten op de schaal 'RSI-klachten' (kengetal arboconvenanten).
- Ongeveer 7% heeft in de drie maanden voorafgaand aan de NEA 2003 verzuimd als gevolg van RSI-klachten.

Naast beeldschermwerk komen in de Nationale Enquête Arbeidsomstandigheden 2003 de volgende aspecten van lichamelijke of fysieke werkbelasting aan bod: tillen, werken met trillende apparaten of voertuigen, belastende lichaamshoudingen (zoals buigen, draaien en lang in dezelfde houding werken) en repeterende bewegingen. Deze aspecten brengen we in kaart met behulp van enkele vragen uit de module fysieke belasting van de Monitor Arboconvenanten⁴. Wanneer we de diverse vormen van belasting naast elkaar zetten blijkt de Nederlandse werknemer het meest te maken te hebben met repeterende

bewegingen en werken in een belastende lichaamshouding (zie tabel 2). Dit stemt overeen met bevindingen uit het CBS/SZW-rapport 'Arbeidsomstandigheden 2002, monitoring via personen'. Ruim 57% zegt regelmatig tot vaak dezelfde bewegingen te maken met handen, armen, polsen of vingers. Meer dan 43% van de Nederlandse werknemers moet regelmatig of vaak langdurig in dezelfde houding werken. Opvallend is verder dat, ondanks afspraken binnen diverse branches rond maximale til-lasten, nog steeds één op de negen werknemers lasten van meer dan 25 kg zegt te moeten tillen.

Uit de NEA 2003 valt verder af te leiden dat mannen vaker fysiek zwaar werk verrichten en vaker te maken hebben met trillingen. Werken in een belastende houding en het maken van repeterende bewegingen komt bij mannen en vrouwen echter evenveel voor. De lichamelijke belasting is over het algemeen het hoogst bij jonge werknemers (tot 25 jaar). Het percentage werknemers dat regelmatig repeterend werk verricht, daalt echter pas na de leeftijd van 30 jaar. In de NEA 2003 is tevens vastgesteld of werknemers in de drie maanden voorafgaand aan de enquête klachten hebben gehad aan hun arm, nek, schouder, pols, hand en/of vingers⁵ (hierna: RSI-klachten). In het kader van de arboconvenanten is een grenswaarde bepaald ten aanzien van deze klachten⁶. Wanneer een werknemer boven deze waarde zit, heeft hij of zij een verhoogd risico op beperkingen in het functioneren of ziekteverzuim. Het blijkt dat ruim een kwart van alle Nederlandse werknemers boven de grenswaarde zit en dus een verhoogd risico heeft.

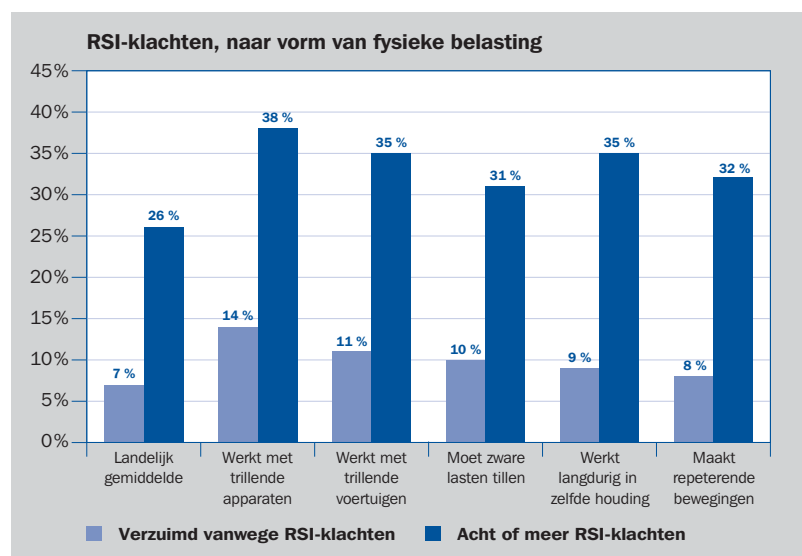
Lichamelijke werkbelasting	Percentage regelmatig/heel vaak
Repeterende bewegingen met arm(en), hand(en), pols(en) of vinger(s)	57%
Langdurig in zelfde houding werken	43%
Lasten >25 kg tillen	11%
Lasten >25 kg tillen, duwen/trekken of dragen	17%
Tillen in ongemakkelijke houding, met last ver van lichaam	13%
Werken met trillende apparaten en/of voertuigen	12%
Lang achtereen ongemakkelijke houding bovenlichaam, hoofd/nek	27%

Tabel 2

⁴ De Monitor Arboconvenanten is een set vragenlijstmodules waarmee in het kader van de arboconvenanten arbeidsrisico's en gezondheidsklachten in kaart worden gebracht. De NEA vormt een nationaal referentiebestand voor deze arboconvenanten.

⁵ Deze vragen zijn ontleend aan de Monitor Arboconvenanten.

⁶ In het kader van de arboconvenanten worden zogenoemde kengetallen bepaald. Een kengetal is het percentage werknemers dat op een bepaalde variabele boven een vastgestelde grenswaarde scoort en daarmee een verhoogd risico heeft op beperkingen in het functioneren of uitval uit werk. In het geval van RSI-klachten is dit een score van 8 of hoger (van de 36) op een lijst met 12 klachten.

Figuur 6

Afgezien van klachten onderzoeken we in de NEA 2003 of werknemers in de drie maanden voorafgaand aan de enquête daadwerkelijk hebben verzuimd als gevolg van RSI-klachten. Ongeveer 7% van alle werknemers zegt dat dit het geval is. Het blijkt dat werknemers die zijn blootgesteld aan een bepaalde vorm van fysieke belasting, duidelijk meer RSI-klachten rapporteren en vaker verzuimen vanwege deze klachten, dan werknemers die niet hebben te maken met deze specifieke vorm van fysieke belasting (zie figuur 6).

Beeldschermwerk

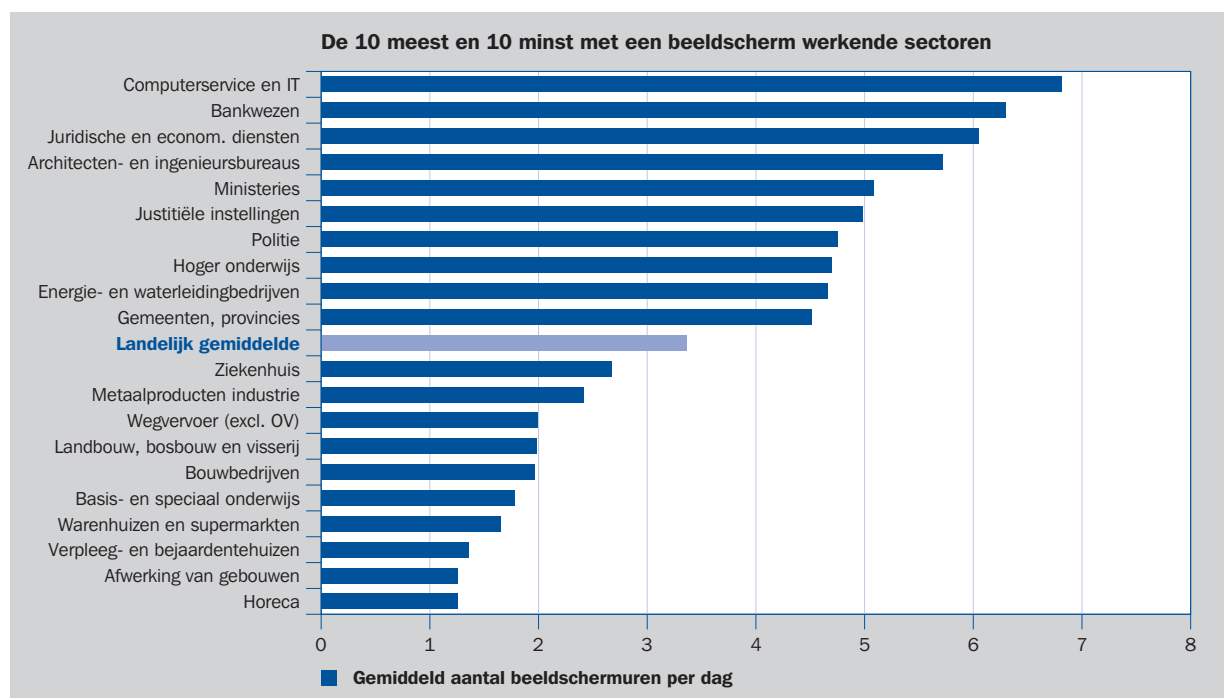
- Driekwart van alle werknemers in Nederland werkt minimaal een uur per dag aan een beeldscherm.
- Gemiddeld werkt de Nederlandse werknemer 3,4 uur per dag aan een beeldscherm. Voor mannen en vrouwen zijn de cijfers gelijk.
- Het meeste beeldschermwerk vindt plaats in de financiële en zakelijke dienstverlening en bij de overheid.
- Werkdruk neemt licht maar wel significant toe met het aantal uren dat men aan het beeldscherm doorbrengt.
- RSI-klachten (klachten aan armen, handen, etc.) komen het meest frequent voor bij degenen die helemaal niet met een beeldscherm werken en bij degenen die er 8 uur of meer mee werken. De werknemers die 1-3 uur per dag achter het beeldscherm werken, rapporteren de minste klachten aan nek, schouders, armen, handen, polsen en vingers.

In de Nationale Enquête Arbeidsomstandigheden is eind 2003 aan de werknemers gevraagd naar het aantal uren dat men per dag gemiddeld aan het beeldscherm werkt. Dan blijkt dat het percentage werknemers dat minimaal een uur per dag voor het werk aan een beeldscherm zat ruim 74% is. Driekwart van alle werknemers in Nederland werkt dus met een computer. Dit bevestigt nog eens wat we al wisten uit de Arbeidsomstandigheden Survey van de European Foundation of Living and Working Conditions te Dublin, namelijk dat Nederland – met zijn grote dienstensector – tot de koplopers in de EU behoort wat betreft beeldschermwerk.

Als we de NEA-cijfers nader bekijken, zien we dat de werknemer in Nederland gemiddeld 3,4 uur per dag achter het beeldscherm werkt. Voor mannen en vrouwen zijn de cijfers gelijk.

De meeste beeldscherm uren voor het werk worden gemaakt door 25-35 jarigen, namelijk rond vier uur per dag. Voor oudere werknemers (boven 45 jaar) liggen deze cijfers rond drie uur per dag. Veruit het minste beeldschermwerk wordt uitgevoerd door de 15-19 jarige werknemers. Maar uit andere gegevens uit de NEA 2003 blijkt dat jongeren in de privé-situatie weer veel tijd besteden aan beeldschermwerk.

Beeldschermwerk in Nederland begint nog meer reliëf te krijgen als we naar de beroepen en bedrijfssectoren kijken. Bij de beroepen zijn ICT-werkers & statistici, boekhouders & kassiers, verzekeringsagenten & makelaars, secretaresses en architecten & ingenieurs de koplopers. Bouwvakkers, vrachtwagenchauffeurs, kappers en veehouders gebruiken bijna geen beeldscherm voor hun werk. Volgens de lijn der verwachting (zie figuur 7) vindt het meeste beeldschermwerk plaats in de financiële en zakelijke dienstverlening en bij de overheid. Het minste beeldschermwerk zien we in de horeca, de bouw, de zorg, de handel en het basisonderwijs.

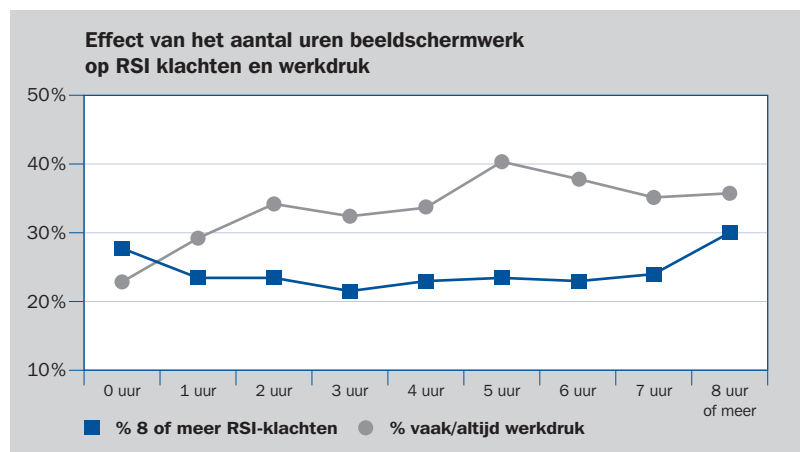
Figuur 7

Veel is er geschreven over de effecten van beeldschermwerk. Volgens de NEA 2003 neemt de werkdruk toe met het aantal uren dat men aan het beeldscherm doorbrengt. Recente publicaties doen vermoeden dat het hier om causaliteit gaat. De top van de werkdruk ligt bij vijf uur beeldschermwerk per dag, zie figuur 8. Mogelijk heeft dat te maken met de andere werkdrukbevorderende bezigheden – zoals leidinggeven – van degenen die vijf uur per dag aan het beeldscherm zitten.

Zoals de figuur ook laat zien, nemen de RSI-klachten (klachten aan armen,

nek en schouders, alsook aan handen, polsen en vingers) pas toe indien men veel uren per dag aan het beeldscherm werkt. De RSI-klachten zijn het meest frequent bij degenen die helemaal niet met een beeldscherm werken (dat zijn waarschijnlijk de werknemers die zonder beeldscherm tillen en repeterende bewegingen maken) en bij degenen die er acht uur of meer mee werken.

De werknemers die van twee tot zes uur per dag achter het beeldscherm werken rapporteren de minste klachten aan nek, schouders, armen, handen, polsen en vingers.

Figuur 8

Lawaai op het werk

- Ongeveer 14% van de Nederlandse werknemers werkt in een lawaaiige werkomgeving.
- Mannen staan veel meer bloot aan lawaai op de werkplek dan vrouwen.
- Bouw- en industriële beroepsgroepen scoren hoog op lawaai-blootstelling. Ruim 90% van de loodgieters, fitters, lassers en plaatwerkers werkt in een lawaaiige werkomgeving. Ook landbouwberoepen staan vaak bloot aan lawaai.
- De minst lawaaiige beroepsgroepen bevinden zich in de dienstverlening, de zorg, het onderwijs en de handel.
- Bij degenen die regelmatig tot heel vaak in lawaai werken, komen chronische gehoorproblemen drie tot vier keer zo veel voor als bij degenen die zelden of nooit in een lawaaiige omgeving werken.

Uit de Nationale Enquête Arbeidsomstandigheden 2003 blijkt dat ongeveer één derde van alle werknemers zegt soms, regelmatig en/of vaak hard te moeten praten op hun werk om zich verstaanbaar te maken. Daarnaast draagt 16-17% van de werknemers soms, regelmatig en/of vaak gehoorbeschermers (zie tabel 3). Als we beide vragen combineren blijkt 14,4% van de werknemers soms, regelmatig of heel vaak op een

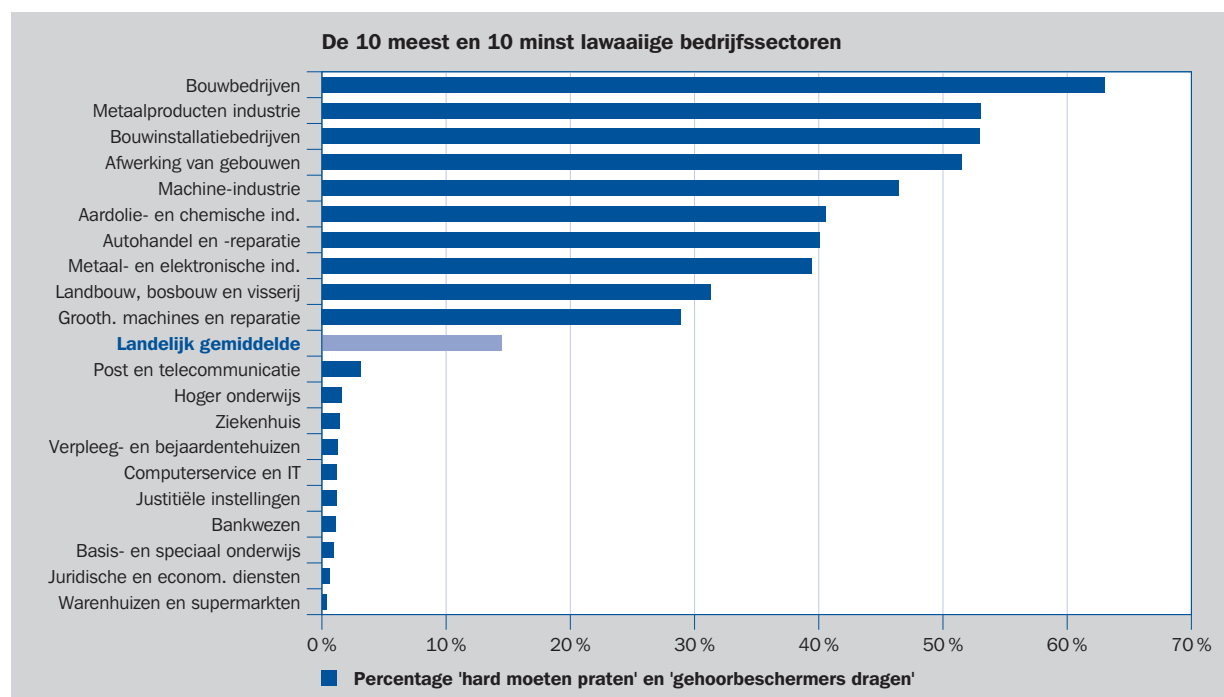
lawaaiige werkplek te werken (dit is het gemiddelde van zowel 'hard te moeten praten om zich verstaanbaar te maken' als ook 'gehoorbeschermers dragen').

Mannen staan veel meer bloot aan lawaai op de werkplek dan vrouwen. Het 'gecombineerde percentage' is bij mannen namelijk 24% en bij vrouwen 2% (en gemiddeld dus 14,4%). Bij de beroepsgroepen scoren de

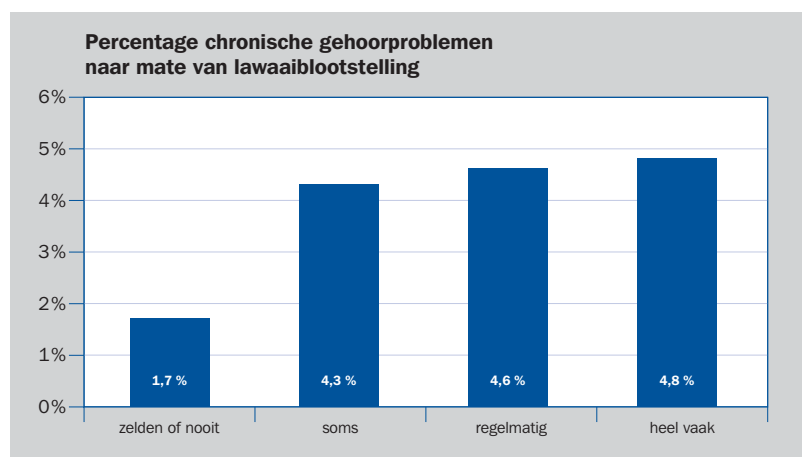
bouw- en industriële groepen hoog op 'lawaai-blootstelling' (steeds gebruiken we nu het 'gecombineerde percentage'). Ruim 90% van de loodgieters, fitters, lassers en plaatwerkers rapporteert hard te moeten praten en gehoorbescherming te dragen. Ook landbouwberoepen staan vaak bloot aan lawaai. De minst lawaaiige beroepsgroepen bevinden zich in de dienstverlening, de zorg, het onderwijs en de handel.

Is er op uw werkplek zoveel lawaai, dat u hard moet praten om u verstaanbaar te maken	Heel vaak 5,0%	Regelmatig 8,0%	Soms 21,5%	Zelden/nooit 65,6%	Totaal 100,0%
Gebruikt u bij uw werk gehoorbeschermers, zoals oorkappen of oordopjes	Heel vaak 5,6%	Regelmatig 5,0%	Soms 6,0%	Zelden/nooit 83,4%	Totaal 100,0%

Tabel 3

Figuur 9

Figuur 10

Bij de bedrijfssectoren zijn opnieuw de bouw- en de industrie sectoren de koplopers, zie figuur 9.

Tenslotte kunnen we nog laten zien dat er inderdaad een relatie is tussen het werken in een lawaaiige situatie en het voorkomen van chronische gehoorproblemen. Bij degenen die soms, regelmatig tot heel vaak in lawaai werken, komen chronische aandoeningen twee tot drie keer zo veel voor als bij degenen die zelden of nooit in een lawaaiige omgeving werken (zie figuur 10).

Gevaarlijke stoffen

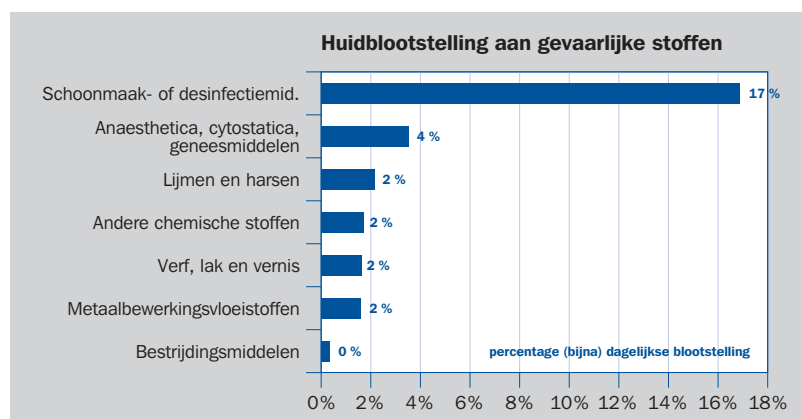
- Circa 35% van de Nederlandse werknemers heeft dagelijks of bijna dagelijks – via huidaanraking of inademing – te maken met één of meerdere gevaarlijke stoffen.
- De huid komt het vaakst in aanraking met schoonmaak- en desinfectiemiddelen (17%). Bij 4% van de werknemers komt de huid in aanraking met anaesthetica, cytostatica en geneesmiddelen.
- Schoonmaak- en desinfectiemiddelen (11% van de werknemers) en uitlaatgassen (9% van de werknemers) worden het meest ingeademd.
- Huidblootstelling aan schoonmaak- en desinfectiemiddelen komt het meest voor in de gezondheidszorg (ziekenhuizen, verpleeg- en bejaardentehuizen), de horeca, en de voeding- en genotmiddelenindustrie.
- Uitlaatgassen worden het meest ingeademd door werknemers in de autohandel en -reparatie en in het wegvervoer.

In de Nationale Enquête Arbeidsomstandigheden 2003 is aan de werknemers gevraagd in welke mate hun huid blootgesteld wordt aan een aantal gevaarlijke stoffen. Ook is gevraagd naar de mate waarin men gevaarlijke stoffen inademt.

Zoals in figuur 11 te zien is, komt de huid het vaakst in aanraking met schoonmaak- en desinfectiemiddelen (17%). Bij 4% van de werknemers komt de huid in aanraking met anaesthetica, cytostatica en geneesmiddelen. De andere stoffen komen

bij 2% van de werknemers of minder met de huid in aanraking.

Kijken we naar het inademen van gevaarlijke stoffen, dan springen opnieuw schoonmaak- en desinfectiemiddelen (11% van de werknemers) en uitlaatgassen (9% van de werknemers) eruit, zie figuur 12.

Figuur 11

Om een overalbeeld te krijgen hebben we berekend in welke mate huid-aanraking en inademen van alle genoemde gevaarlijke stoffen bijna dagelijks of dagelijks voorkomt. Huidaanraking van gevaarlijke stoffen komt bij 21% van de werknemers voor. Inademen van gevaarlijke stoffen komt bij 28% van de werknemers voor.

De combinatie van zowel huid-aanraking als inademen van alle

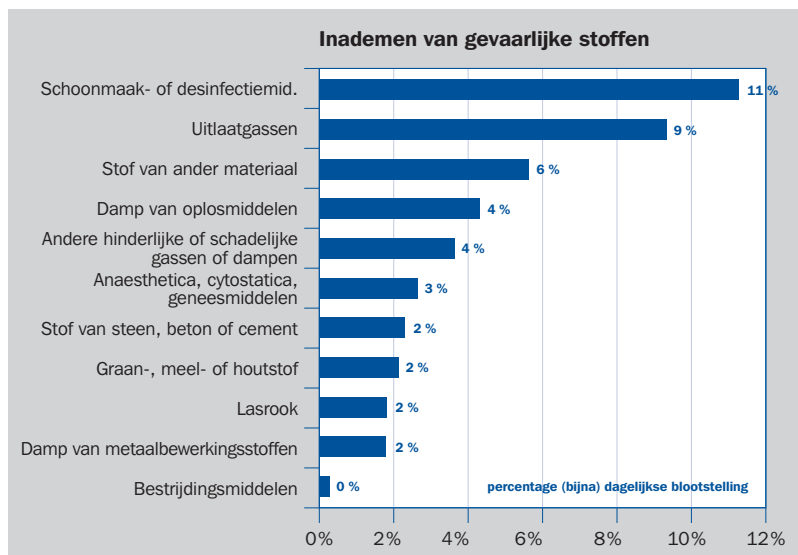
genoemde gevaarlijke stoffen komt bij 35% van de Nederlandse werknemers voor. Dus 35% van de Nederlandse werknemers heeft dagelijks of bijna dagelijks – via huidaanraking of inademing – te maken met één of meerdere gevaarlijke stoffen. Dit percentage wijkt niet veel af van hetgeen de Arbeidsinspectie heeft gevonden bij bedrijfsbezoeken. In de Arbomonitor 2002 – gebaseerd op inspectiebezoeken van 1735 bedrijven in het jaar 2002 – wordt hierover verslag gedaan. Daarin wordt vermeld dat in 38% van de bedrijven in Nederland werknemers ‘regelmatig’ met één of meerdere gevaarlijke stoffen werken. Beide percentages ontlopen elkaar niet veel.

We richten ons nu op de gevaarlijke stof, waaraan de huid het meest blootgesteld wordt, namelijk schoonmaak- en desinfectiemiddelen. De branches waar deze huidblootstelling het meest voorkomt zijn de gezondheidszorg (ziekenhuizen, verpleeg- en bejaardentehuizen), de horeca, en de voedings- en genotmiddelenindustrie (zie figuur 13). Tussen 34% en 54% van de werknemers krijgt deze middelen (bijna) dagelijks op de huid.

Kijken we bij de beroepen dan blijkt dat schoonmaakpersoneel nog het allermeele te maken heeft met huidblootstelling aan schoonmaak- en desinfectiemiddelen. Ruim 72% van deze beroepsgroep krijgt deze middelen (bijna) dagelijks op de huid.

Uitlaatgassen worden het meest ingeademd door werknemers in de autohandel en –reparatie en in het wegvervoer (zie figuur 14).

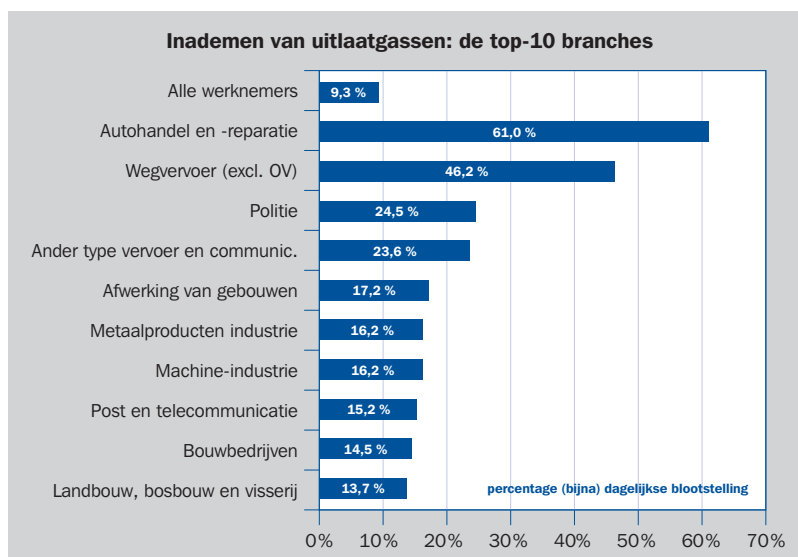
Tenslotte nog enige gegevens over ‘nat werk’ (waarbij het om de vraag ging hoe vaak de huid tijdens de werkdag in contact komt met water of waterige oplossingen). Van alle werknemers zegt 7,8% dat dit (bijna) voortdurend voorkomt, 21,6% vaak, 24,9% soms, 45,7% zelden of nooit.

Figuur 12

Figuur 13

Figuur 14

Gevaarlijk werk

- Van alle werknemers doet zo'n 5% regelmatig en 19% soms gevaarlijk werk.
- Bij de bedrijfssectoren schiet de politie er torenhoog bovenuit. Ruim 28% van het politiepersoneel rapporteert regelmatig gevaarlijk werk te doen. Daarna volgen de bouw, het wegvervoer en de chemische industrie.
- Voor alle Nederlandse werknemers blijken in volgorde van belang de volgende drie risico's met name een rol te spelen: struikelen en uitglijden (11,5%), snijden en steken (8,5%) en vallen van hoogte (8%).
- Bij de werknemers die rapporteren regelmatig gevaarlijk werk te doen was het ongevalpercentage in de 12 maanden vóór de enquête gemiddeld 18% (8% had een ongeval mét verzuim en 10% een ongeval zonder verzuim).

Volgens de Nationale Enquête Arbeidsomstandigheden deed in het jaar 2003 4,8% van de Nederlandse werknemers regelmatig en 19,3% soms gevaarlijk werk. Deze cijfers liggen op een iets hoger niveau dan de cijfers die het CBS recentelijk naar buiten heeft gebracht. Volgens het CBS doet 5% van de werkzame beroepsbevolking 'regelmatic' gevaarlijk werk (CBS/SZW-rapport over 'Arbeidsomstandigheden 2002, monitoring via personen', 2002). Dit percentage was in de periode 1996-2001 heel stabiel. Nog eens 10% doet volgens het CBS 'soms' gevaarlijk werk.

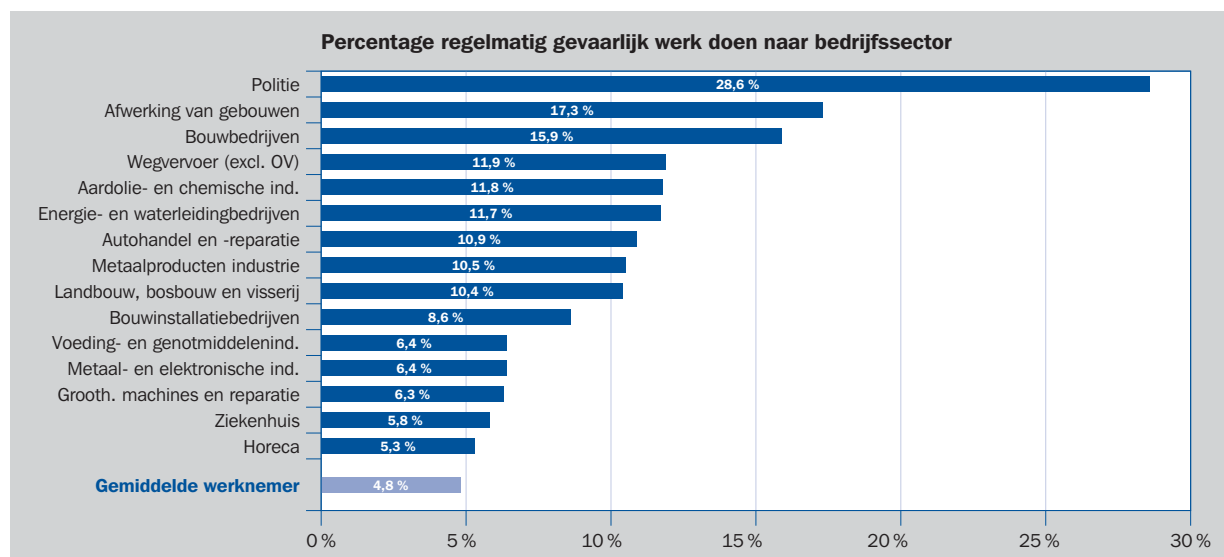
Bij de bedrijfssectoren schiet de politie er torenhoog bovenuit (zie figuur 15). Daarna volgen de bouw, het wegvervoer en de chemische industrie. Het zal duidelijk zijn dat

politiepersoneel, bouwvakkers en vrachtwagenchauffeurs niet dezelfde typen gevaren lopen. Bij de politie zijn de belangrijkste twee gevaren: confrontatie met geweld (56% van alle werknemers in die sector rapporteert dit gevaar) of een botsing of een aanrijding (33%). In de bouw gaat het vooral om: vallen van hoogte (44%) en struikelen of uitglijden (41%). In het wegvervoer zijn de belangrijkste twee gevaren: een botsing of een aanrijding (47%) en een ongeluk met gevaarlijke stoffen (22%).

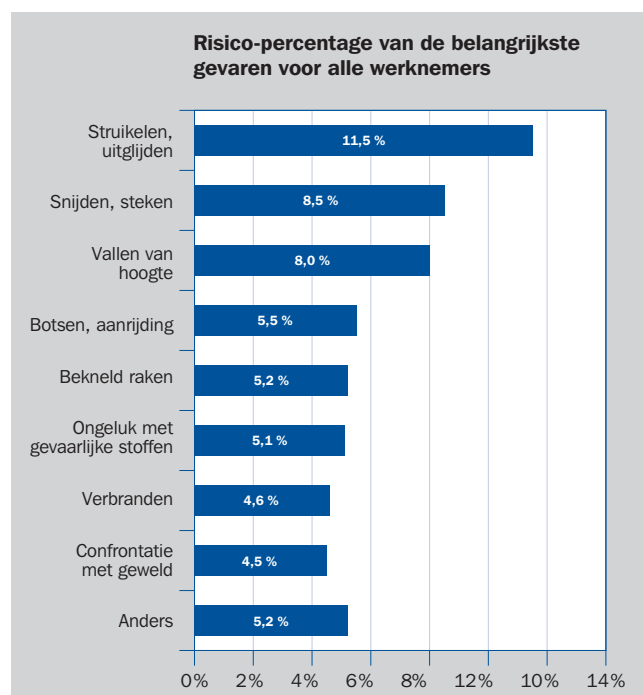
Als we alle Nederlandse werknemers in beschouwing nemen, dan blijken in de volgende drie risico's met name een rol te spelen in het werk (zie figuur 16): struikelen en uitglijden (door 11,5% van alle werknemers gerapporteerd), snijden en steken (8,5%) en vallen van hoogte (8%).

Bij vallen van hoogte zijn met name schilders en andere bouwvakkers de grootste risicogroepen.

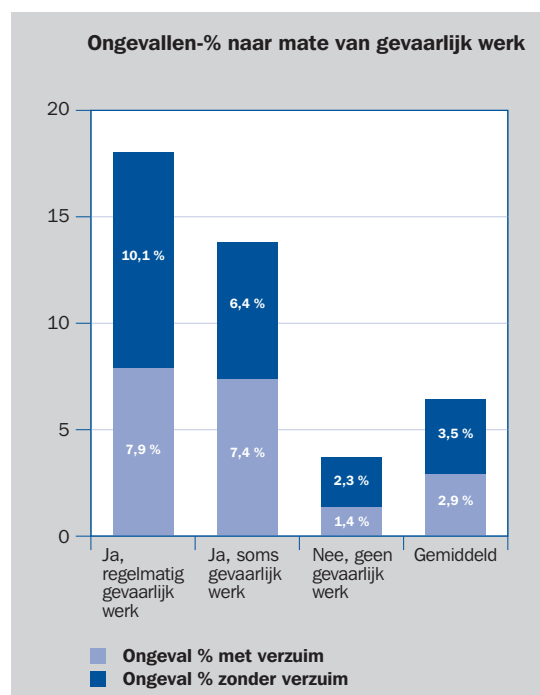
Dat gevaarlijk werk ook inderdaad met een ongevalrisico te maken heeft, blijkt uit figuur 17. Bij de werknemers die rapporteren regelmatig gevaarlijk werk te doen was het ongevalpercentage in de 12 maanden voor de enquête gemiddeld 18% (7,9% had een ongeval met verzuim en 10,1% zonder verzuim). Bij degenen die soms gevaarlijk werk doen was het ongevalpercentage 13,8%. Tenslotte is er de groep die geen gevaarlijk werk doet. Deze heeft een ongevalpercentage gehad van 3,7%. Dus van die groep heeft 3,7% in de 12 maanden voorafgaande aan de enquête een voorval meegemaakt dat voldoet aan de definitie bedrijfsongeval.

Figuur 15

Figuur 16

Figuur 17

Arbeidsongevallen

- Het ongevallenpercentage met lichamelijk letsel (al dan niet met verzuim) was in 2003 in Nederland volgens de NEA 4,5%. Dit percentage ligt ruim twee keer zo hoog als het CBS-percentage van ruim 2%.
- Als ook de ongevallen met geestelijke schade meegeteld worden, dan was het percentage 6,4%.
- Mannen overkomen meer arbeidsongevallen dan vrouwen.
- In de leeftijdsgroepen springen de jongeren er uit als degene met de hoogste ongevalspercentages.
- De bouwnijverheid, de industrie, de landbouw, maar ook de politie en de sector 'cultuur, sport en recreatie' scoren hoog op bedrijfsongevallen.
- Bij werknemers die (bijna) altijd onder werkdruk moeten werken, is het ongevalspercentage circa 15%. Dit betekent dat één op vijf à zes werknemers die onder zware werkdruk werken, het afgelopen jaar een bedrijfsongeval overkwam. Bij de werknemers waar de werkdruk beperkt is (score soms tot vaak) is het ongevallenpercentage gemiddeld rond 5-6%.

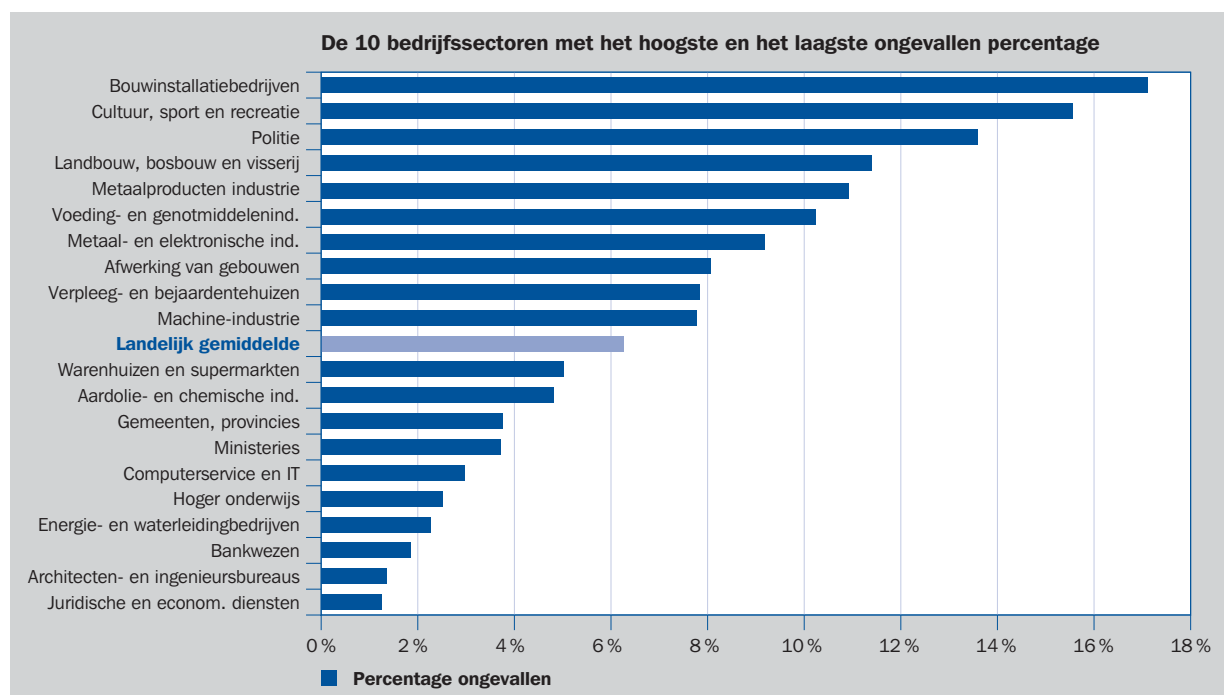
Mede onder impuls van de Europese instanties is de aandacht voor de omvang van bedrijfsongevallen de laatste jaren sterk toegenomen. Een bedrijfsongeval wordt door het CBS gedefinieerd als een voorval tijdens het werk (gedurende de laatste 12 maanden), waarbij lichamelijk letsel is opgelopen. Dus een ongeval waarbij géén letsel optrad, valt niet onder de definitie. Ook ongevallen die ontstaan van en naar het werk, vallen buiten de definitie.

Volgens de Enquête Beroepsbevolking van het CBS is in Nederland per jaar 2% van de werkenden een bedrijfsongeval overkomen (CBS Webmagazine, 29 december 2003).

Als we ons beperken tot de CBS-definitie (lichamelijk letsel, met of zonder verzuim) dan is het gevonden ongevallenpercentage in de Nationale Enquête Arbeidsomstandigheden 4,5%. Dit percentage ligt ruim twee keer zo hoog als het CBS-EBB-percentage van ruim 2%.

Als we ook de bedrijfsongevallen met geestelijke schade meetellen was het ongevallenpercentage volgens de NEA 6,4%.

Waarom de cijfers van het CBS lager uitkomen dan in de NEA 2003 heeft mogelijk te maken met het feit dat de CBS-cijfers ten dele ook worden vergaard onder zogenaamde 'proxy-informanten' (als bijv. de man niet thuis is, kunnen de vragen over de man beantwoord worden door zijn partner of zijn kinderen), waar-

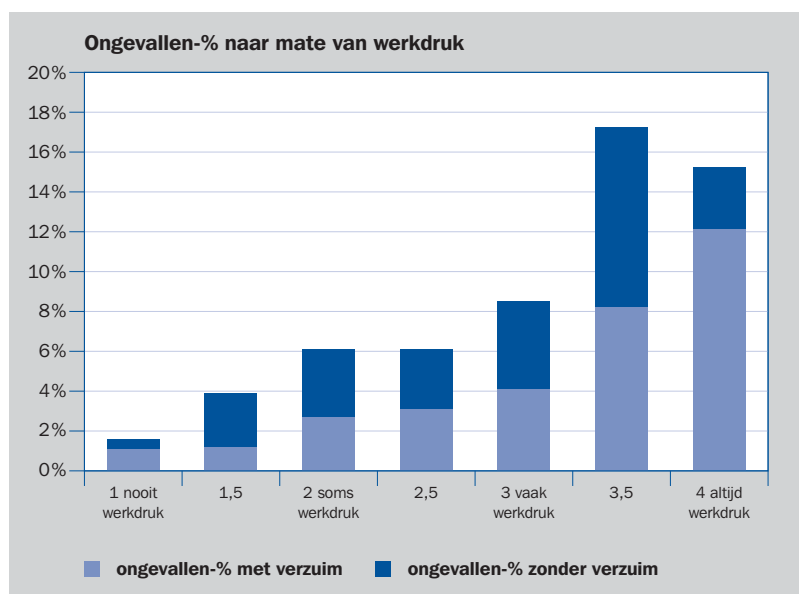
Figuur 18

door mogelijk onderrapportage ontstaat.

Voorts blijkt uit de NEA 2003 dat mannen meer arbeidsongevallen overkomen dan vrouwen. In de leeftijdsgroepen springen de jongeren er uit als degene met de hoogste ongevalspercentages. De bouwnijverheid, de industrie, de landbouw, maar ook de politie en de sector 'cultuur, sport en recreatie' scoren hoog op bedrijfsongevallen (zie figuur 18).

Er zijn diverse werkomstandigheden die de kans op een ongeval in de hand werken. Het werken op hoogte is er zo een. Ook omgang met gevaarlijke stoffen speelt een rol, hoewel bij dat type werk de preventiemaatregelen intensief zijn.

Uniek is dat we door middel van de NEA 2003 nu voor het eerst het verband tussen werkdruk en bedrijfsongevallen cijfermatig in beeld kunnen brengen (zie figuur 19). Te zien valt dat bij de werknemers die (bijna) altijd onder werkdruk moeten werken, het ongevalspercentage oploopt tot in de buurt van 15%. Dit betekent dat één op vijf à zes werknemers, die

Figuur 19

onder zware werkdruk werken, het jaar daarvoor bij een bedrijfsongeval was betrokken. Bij de werknemers waar de werkdruk beperkt is (score soms tot vaak) is het ongevalspercentage gemiddeld rond 5-6%.

Contact met arbodienst en doorverwijzing naar andere hulpverleners

- De resultaten van de NEA 2003 wijzen uit dat 44% van alle werknemers in de afgelopen 12 maanden niet verzuimd heeft en 56% wel.
- In het jaar voorafgaande aan de enquête heeft 15% van de werknemers (dit is 27% van de verzuimers) contact gehad met een arbodienst.
- Het eerste contact met de arbodienst vond gemiddeld 2,5 week na de eerste verzuimdag plaats.
- In totaal is van alle werknemers die contact hebben gehad met de arbodienst 23% doorverwezen naar een andere hulpverlener.
- De hulpverleners waar het meest frequent naar wordt verwezen zijn psychiater, psycholoog, (bedrijfs-) maatschappelijk werk, fysiotherapeut en huisarts.
- Ook is gevraagd hoe lang het duurde (vanaf de verwijzing) voordat men bij de andere hulpverlener, begeleider of behandelaar terecht kon. Gemiddeld bleek dit drie weken te zijn.

Sinds 1994 moeten bedrijven in Nederland een contract afsluiten met een gecertificeerde arbodienst om zich over arbeidsomstandigheden te laten adviseren en om zieke werknemers te laten adviseren en begeleiden bij hun reïntegratie naar werk. Volgens de 'Arbobalans 2003' van het Ministerie van SZW waren er in 2002 ongeveer 90 arbodiensten actief en was de aansluitingsgraad van bedrijven bij arbodiensten 98%. In de periode 1994-2002 is het aantal arbeidsplaatsen bij arbodiensten bijna verdubbeld van ruim 5.000 naar een kleine 10.000. Gegevens over het functioneren van arbodiensten worden verzameld door de Branche Organisatie Arbodiensten (BOA), de Arbeidsinspectie en het CBS. Omdat er ook behoefte is aan inzicht in de ervaringen van werknemers, die hebben verzuimd en contact hebben gehad met arbodiensten, zijn de thema's 'contact met een arbodienst'

en 'ervaring met doorverwijzen' onderdeel van de Nationale Enquête Arbeidsomstandigheden 2003. Het gaat hier dus als het ware om een nulmeting op dit gebied.

De resultaten van de NEA 2003 wijzen uit dat 44% van alle werknemers in de afgelopen twaalf maanden niet verzuimd heeft. Dus 56% heeft wel verzuimd (zie tabel 4).

In het jaar voorafgaande aan de enquête heeft 15% van de werknemers contact gehad met een arbodienst. En van de werknemers die in dat jaar verzuimd hebben, heeft 27% (=15% van 56%) in verband met dat verzuim, contact gehad met een medewerker van de arbodienst. Het eerste contact met de arbodienst vond gemiddeld 2,5 week na de eerste verzuimdag plaats. Dat dit gemiddelde 2,5 week is, komt ook door het feit dat er een beperkt aantal werk-

nemers is bij wie het eerste contactmoment aan de erg late kant is. De percentages verzuimers die contact hebben gehad met de arbodienst na 1, 2, 3, en 4 weken zijn resp. 51%, 72%, 82% en 90%.

Vanaf 1 januari 2004 mag een bedrijfsarts een werknemer rechtstreeks verwijzen naar een medisch specialist of een andere zorgaanbieder die wordt betaald via het ziekenfonds of de Algemene Wet Bijzondere Ziektekosten (AWBZ, een verplichte verzekering voor de hele bevolking). Daarop vooruitlopende is eind 2003 aan de verzuimers gevraagd of de bedrijfsarts hen doorverwezen heeft naar een andere hulpverlener, begeleider of behandelaar.

In totaal is van alle werknemers die contact hebben gehad met de arbodienst 23,3% doorverwezen naar een andere hulpverlener, zie figuur 19. Kijken we naar werknemers die contact met de bedrijfsarts hebben gehad, dan gaat het om 26,2% verwezen werknemers.

Terugredenerend naar alle werknemers in Nederland betekent dit dat in een (naar leeftijd, geslacht en bedrijfstak) representatieve groep werknemers 3,4% aangeeft dat zij het afgelopen jaar door een bedrijfsarts zijn doorverwezen naar een

Verzuim afgelopen 12 maanden

Niet verzuimd afgelopen 12 maanden, geen contact met arbodienst 44 %

Wel verzuimd afgelopen 12 maanden 56 %

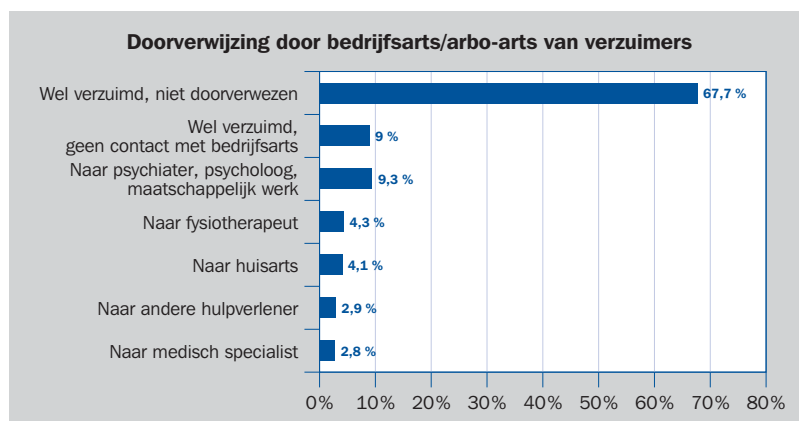
Waarvan:	Geen contact met arbodienst	41%
	Wel contact met arbodienst	15%

Alle werknemers in het onderzoek 100%

Tabel 4

andere hulpverlener. Deze gegevens uit de NEA 2003 geven aan dat op jaarbasis circa 258.000 duizend van de circa 7,5 miljoen Nederlandse werknemers door een bedrijfsarts worden verwezen naar een andere hulpverlener. De hulpverleners waar het meest frequent naar wordt verwezen zijn psychiater, psycholoog, (bedrijfs-) maatschappelijk werk, fysiotherapeut en huisarts.

Ook is gevraagd hoe lang het duurde (vanaf de verwijzing) voordat men bij de andere hulpverlener, begeleider of behandelaar terecht kon? Gemiddeld kon men na drie weken terecht. Ook hier is het gemiddelde relatief hoog ten gevolge van een beperkt aantal zeer lange 'wachttijden'. De percentages werknemers die na 1, 2, 3, en 4 weken bij de andere hulpverlener

Figuur 19

terecht konden, zijn resp. 45% , 68%, 74% en 83%. Van de verwezen werknemers vindt 78% dat men snel genoeg terecht kon bij de andere hulpverlener. Bij de huisarts en de fysiotherapeut kon men het snelst terecht. Bij de medisch specialist duurde het bijna vijf weken voordat

men terecht kon.

In Nederland is in 2003 dus ruim een kwart miljoen werknemers door bedrijfsartsen verwezen naar andere hulpverleners. Daarmee is een beeld gegeven van de omvang van verwijzingen door bedrijfsartsen.

Chronisch zieken en arbeidsgehandicapten

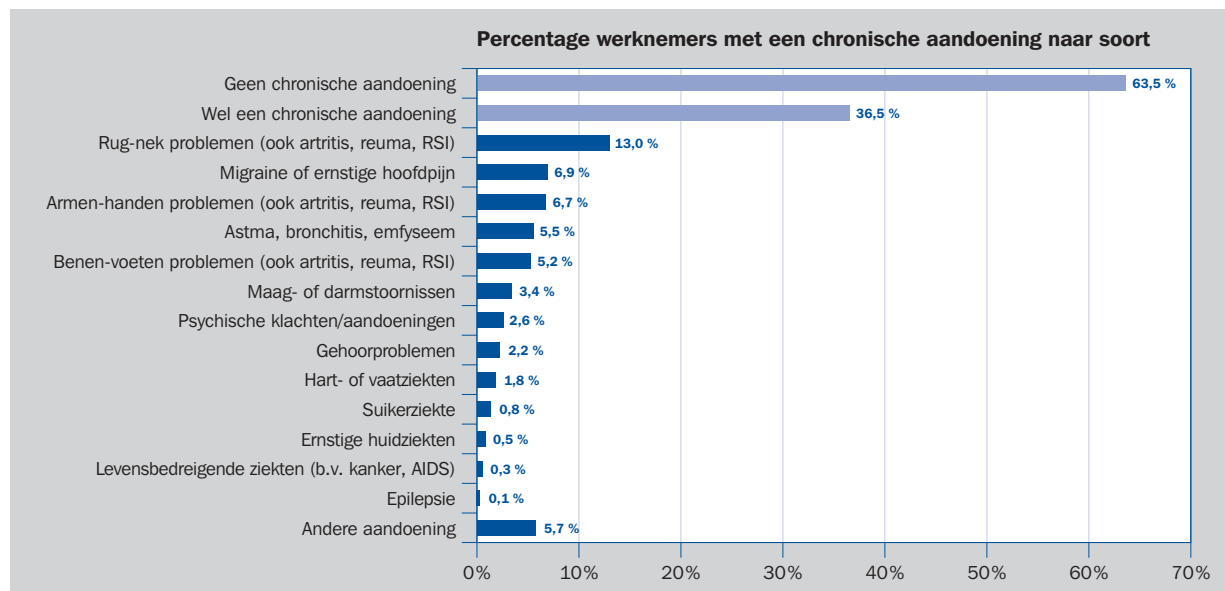
- Ruim 36% van alle werknemers heeft één of meer chronische aandoeningen.
- De twee meest voorkomende chronische aandoeningen zijn rug-nek problemen (13% van alle werknemers) en migraine of ernstige hoofdpijn (bijna 7% van alle werknemers).
- Van de ruim 36% chronisch zieken voelt er zich 21% daardoor belemmerd bij de uitvoering van het werk en ruim 15% niet.
- Het percentage van 21% ligt hoger dan in de EBB van het CBS, dat op circa 11% uitkomt.
- Overduidelijk is dat het hebben van een chronische aandoening en een arbeidshandicap met name leeftijdsgebonden zijn: hoe ouder hoe meer deze verschijnselen voorkomen.
- Beroeps- en bedrijfsverschillen zijn beperkt en vooral ook weer leeftijdsafhankelijk.

In de Nationale Enquête Arbeidsomstandigheden 2003 is door middel van twee opeenvolgende vragen het aantal 'arbeidsgehandicapten' vastgesteld. Eerst is gevraagd of men één of meer van 13 aangegeven langdurige ziekten, aandoeningen of handicaps heeft (en zo ja welke). Daarna is gevraagd of men door deze ziekte, aandoening of handicap licht of sterk belemmerd wordt bij het uitvoeren van het werk. Het antwoord op de eerste vraag geeft het aantal of percentage chronisch zieken onder de

Nederlandse werknemers. Het antwoord op de tweede vraag leidt tot de vaststelling van het aantal of percentage arbeidsgehandicapten⁷.

Op basis van de eerste vraag konden we vaststellen dat 36,5% van alle werknemers één of meer chronische aandoeningen heeft (zie figuur 21). De twee meest voorkomende chronische aandoeningen zijn rug-nek problemen (13% van alle werknemers) en migraine of ernstige hoofdpijn (bijna 7% van alle werknemers).

Vervolgens hebben we gevraagd of de aandoening de uitvoering van het werk belemmert. Dan blijkt dat van de ruim 36% chronisch zieken er 20,8% zich daardoor belemmerd voelt bij de uitvoering van het werk en 15,5% niet (zie figuur 22). Deze cijfers liggen inderdaad hoger dan in de EBB. De rapportage Arbeidsgehandicapten 2002 van CBS en TNO voor het Ministerie van SZW meldt namelijk dat bij de werkzame bevolking (dit zijn werknemers en zelfstandigen samen en minimaal

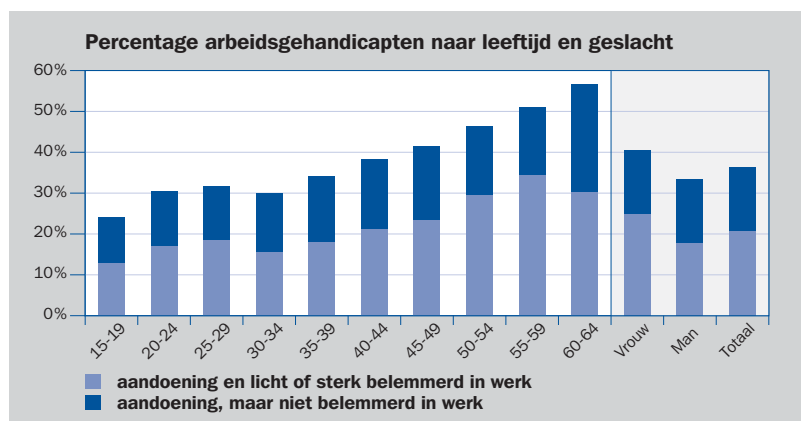
Figuur 21

12 uur per week werkend) 4% sterk belemmerd is en 6,9% licht belemmerd.

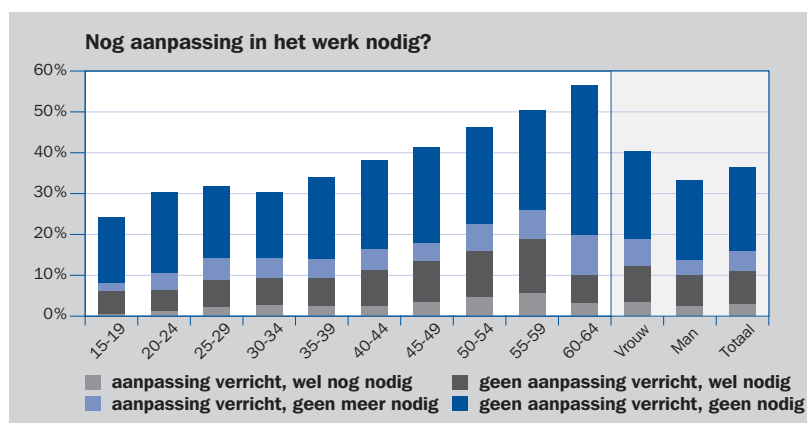
Duidelijk is ook te zien dat het hebben van een chronische aandoening en een arbeidshandicap met name leeftijdsgebonden is.

Tenslotte nog enige aandacht voor verrichte en nog benodigde aanpassingen in het werk voor arbeidsgehandicapten. De betreffende figuur 23 (meest rechtse kolom) laat zien dat bij 2,9% van de werknemers een aanpassing in werkplek of werkzaamheden is verricht, maar dat nog extra aanpassingen nodig zijn in verband met de gezondheid. Bij 8% van de werknemers is geen aanpassing verricht maar dient die nog wel te geschieden. Bij de resterende 25,4% van de werknemers is geen verdere aanpassing in werkplek of werkzaamheden meer nodig.

Ook hier zien we dat benodigde aanpassingen oplopen met de leeftijd.

Figuur 22

Figuur 23

⁷ Deze methode volgt die welke in de Enquête Beroepsbevolking (EBB) van het CBS wordt gebruikt. Maar er zijn een viertal verschillen tussen beide methodes. (1) De NEA is niet een mondeling interview zoals de EBB maar een schriftelijke enquête, waardoor we iets minder terughoudendheid verwachten wat betreft het geven van informatie over ziekten, etc. (2) In de EBB wordt eerst gevraagd naar het hebben van last van één of meer langdurige ziekten, aandoeningen of handicaps. De ondervraagde weet dan nog niet om welke ziekten, etc. het zou kunnen gaan, en zegt dan mogelijk nee, terwijl hij/zij door het zien van de lijst mogelijk ja zou zeggen. Bij de NEA krijgt de geïnterviewde meteen de lijst met 13 mogelijke aandoeningen te zien, hetgeen hem/haar wellicht op een idee brengt. (3) In de NEA is geen sprake van 'last hebben van...', zoals in de EBB, waardoor het in de laatste niet zo zeer om het voorkomen van een aandoening gaat, maar om het last hebben van die aandoening. (4) De NEA richt zich op werknemers die minimaal 1 uur per week werken, terwijl de EBB zich richt op werknemers die minimaal 12 uur per week werken. Bekend is dat werknemers die weinig uren per week werken, dat soms om gezondheidsredenen doen. Alle vier de verschillen kunnen tot een onderschatting van het aantal chronisch zieken en arbeidsgehandicapten in de EBB leiden.

Doorwerken tot het 65-ste levensjaar

- Slechts 18% van de 50-plussers wil doorwerken tot het 65-ste levensjaar. Zo'n 19% weet het nog niet en 63% van alle 50-plussers wil niet doorwerken tot zijn of haar 65-ste levensjaar.
- Geen invloed op deze mening hebben geslacht, omvang van de werkweek, werkdruk, fysiek zwaar werk, etc.
- Er is een duidelijk verband met de mate van zelfstandigheid die men in het werk heeft: hoe zelfstandiger een werknemer zich voelt hoe vaker hij/zij door wenst te werken.
- Maar de allerbelangrijkste reden is de gezondheid. Vooral de gezonde werknemers willen doorwerken.

'De Europese beroepsbevolking gaat afnemen', kopte het CBS in een web-magazine van 2002.

Wanneer de huidige demografische trends en de trends in de arbeidsdeelname van de beroepsbevolking doorzetten, zal de beroepsbevolking in 2010 zijn top bereiken en daarna tot 2050 stevig gaan afnemen. En als de babyboomers niet doorwerken tot hun 65-ste levensjaar maar eerder met pensioen gaan, zal de Europese beroepsbevolking zelfs al vanaf 2006 gaan afnemen. Daarom wordt door kabinet en sociale partners, als ook door Europese instanties gesteld dat het hard nodig is dat werknemers tot hun 65-ste levensjaar doorwerken en zo mogelijk zelf nog tot iets hogere leeftijd. Als dat lukt is dat niet alleen gunstig voor de bedrijven, maar ook voor de betaalbaarheid van de sociale zekerheid en de gezondheidszorg.

In de Nationale Enquête Arbeidsomstandigheden 2003 is aan de werknemers die 50 jaar of ouder zijn gevraagd of men tot zijn 65-ste werkzaam wil blijven.

Slechts 18% van deze 50-plussers wil dit. Daarnaast weet 19% het nog niet en 63% van alle 50-plussers wil niet doorwerken tot zijn of haar 65-ste levensjaar.

We zijn nagegaan waar die beslissing van afhangt. Geen invloed op de mening hebben bijv. geslacht, omvang van de werkweek, werkdruk, fysiek zwaar werk, etc.

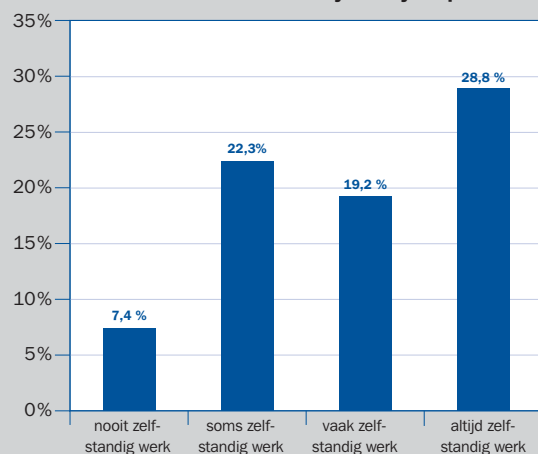
Er blijkt wel een licht verband met opleiding: hoger opgeleiden willen vaker doorwerken dan lager opgeleiden. Ten tweede blijkt er een heel duidelijk verband met de mate van zelfstandigheid die men in het werk

heeft. Hoe zelfstandiger een werknemer zich voelt hoe vaker hij/zij door wenst te werken, zie figuur 24.

Maar de allerbelangrijkste reden is de gezondheid, zoals uit figuur 25 blijkt. Werknemers met een uitstekende gezondheid willen drie keer zo vaak doorwerken tot hun 65-ste als werknemers met een matige of slechte gezondheid.

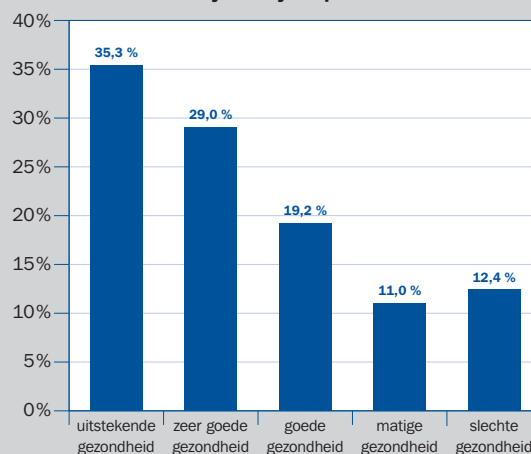
Dus delegatie van verantwoordelijkheden en een goed doortimmerd gezondheidsbeleid in bedrijven en instellingen kan bijdragen aan de arbeidsparticipatie van werkenden.

Invloed van autonomie in het werk op 'willen doorwerken tot het 65-ste jaar' bij 50 plussers

Figuur 24

Invloed van gezondheid op 'willen doorwerken tot het 65-ste jaar' bij 50 plussers

Figuur 25

Werken en zwangerschap

- Ruim 19% van de vrouwen die de laatste twee jaar zwanger is geweest, is voorgelicht over mogelijke gezondheidsrisico's op het werk.
- Meer dan 40% geeft aan geen mogelijkheid te hebben gehad om extra rustpauzes te nemen tijdens de zwangerschap.
- Ruim eenderde van de vrouwen geeft aan dat de werkzaamheden zijn aangepast naar aanleiding van gezondheidsrisico's bij zwangerschap en het geven van borstvoeding.
- Van de vrouwen die wilden kolven op het werk, zegt 70% dat daartoe voldoende voorzieningen waren getroffen.

Volgens de regelgeving van het Ministerie van SZW is de werkgever verplicht om de aanstaande moeder en het kind tijdens de zwangerschap en de periode van borstvoeding te beschermen tegen risico's op het werk. Dat betekent dat het bedrijf het werk zo moet organiseren dat de vrouw gezond en veilig kan werken en dat het werk geen negatieve invloed heeft op zwangerschap en borstvoeding. Verder moet de werkgever binnen twee weken nadat hij bekend is met de zwangerschap voorlichting geven over de mogelijke gevaren voor de vrouw en het ongeboren kind. Ook dient de werknemer dan te horen welke maatregelen de werkgever getroffen heeft om haar te beschermen. De vrouw heeft tijdens haar zwangerschap recht op aangepaste werktijden en dient gevrijwaard te worden van zwaar fysiek werk, werkstress, het werken met chemische stoffen en straling en infectierisico.

De Nationale Enquête Arbeidsomstandigheden 2003 gaat na in hoe-

verre werkgevers hun werknemers voorlichten over mogelijke gevaren van het werk op zwangerschap. Het blijkt dat een beperkt deel van de werkgevers deze informatie verschaft. Van de ruim 500 vrouwen die aangeven in de twee jaar voorafgaand aan de enquête zwanger te zijn geweest, of momenteel zwanger zijn, is ruim 19% voorgelicht over risico's van het werk op zwangerschap, zie tabel 5.

Eén van de maatregelen waar een werknemer tijdens zwangerschap recht op heeft, is de mogelijkheid extra rustpauzes op te nemen. Bijna 60% blijkt deze mogelijkheid gekregen te hebben tijdens hun zwangerschap. Aanpassingen aan het werk zelf worden minder vaak gemeld. Het percentage vrouwen dat aangeeft dat hun werkzaamheden zijn aangepast naar aanleiding van mogelijke risico's bij de zwangerschap ligt op bijna 36%.

Totdat een kind negen maanden is, is het een werknemer toegestaan

tijdens werktijd borstvoeding te geven of te kolven. Op het werk dienen hiervoor adequate voorzieningen getroffen te worden, zoals het regelen van een geschikte, afsluitbare ruimte om te kunnen voeden of kolven en koeling voor het bewaren van de voeding. Uit de NEA 2003 valt af te leiden dat ongeveer één derde van de werknemers die recentelijk zwanger is geweest, nog borstvoeding gaf op het moment van de werkhervatting. Van de werknemers die derhalve wilden kolven op het werk, vond 70% dat daartoe voldoende voorzieningen werden getroffen door de werkgever.

Omdat dit de eerste meting is rond dit onderwerp, valt nog niets te zeggen over trends in voorlichting en beschermende maatregelen. Tevens is het niet mogelijk om betrouwbare uitspraken te doen over verschillen tussen bedrijfssectoren, aangezien het aantal waarnemingen per sector te gering is.

Zwangerschap en werk	% ja
In afgelopen 2 jaar of momenteel zwanger?	12,8%*)
– Voorgelicht over risico's op het werk?	19,3%
– Mogelijkheid tot extra rustpauzes?	58,6%
– Werkzaamheden aangepast?	35,8%
Gaf u nog borstvoeding, toen u na uw bevalling weer ging werken?	31,4%
– Moest u tijdens werkuren kunnen kolven?	79,4%
– Waren er voldoende voorzieningen getroffen voor het kolven?	70,1%

Tabel 5 - *) 522 personen

Arbomaatregelen

- ‘Werkdruk en werkstress’ is het meest genoemde arbeidsrisico waartegen werknemers (aanvullende) maatregelen wenselijk achten: meer dan 50% vindt deze maatregelen nodig.
- RSI-maatregelen volgen op de tweede plaats met 40%.
- Werkdrukmaatregelen zijn met name gewenst in de gezondheidszorg en het onderwijs.
- RSI-maatregelen zijn het meest wenselijk binnen de ICT-sector, de zakelijke dienstverlening en financiële instellingen.
- De meest getroffen werkdrukmaatregel is het beter afstemmen van werk op de privésituatie (22%), de meest getroffen RSI-maatregel is herinrichting van de werkplek (35%).
- Ten aanzien van algemene veiligheidsmaatregelen op het werk ligt ruimte voor verbetering. Zo worden vier op de tien werknemers die gevaarlijk werk verrichten, niet door hun werkgever aangesproken wanneer zij veiligheidsmaatregelen niet in acht nemen.
- Bijna een kwart van alle werknemers in Nederland heeft behoefte aan extra voorlichting op het gebied van veiligheid en gezondheid op het werk.

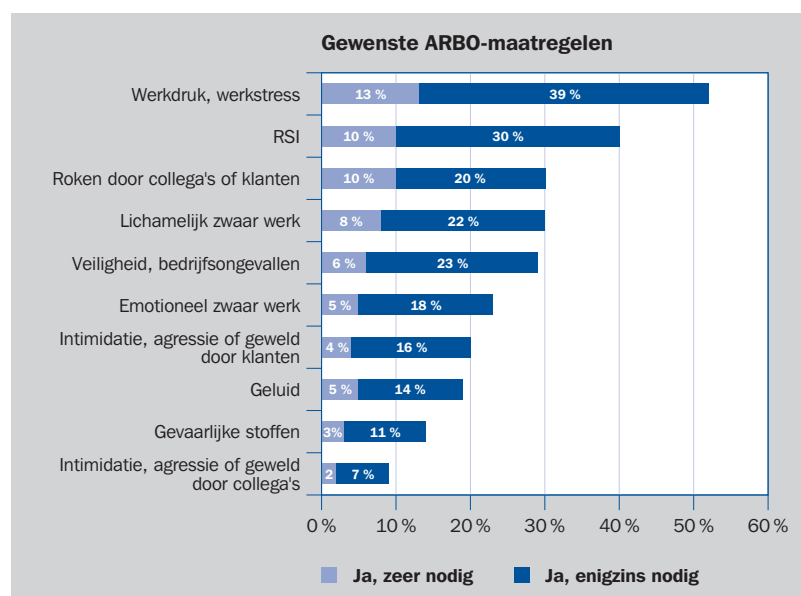
De aandacht voor de aanpak van werkdruk en werkstress en RSI in Nederland is onverminderd groot. Psychische klachten en klachten aan het bewegingsapparaat zijn de belangrijkste oorzaken van langdurige ziekte en WAO-intrede. Onder meer in het kader van de arboconventanten worden op steeds grotere schaal maatregelen getroffen om RSI en werkdruk terug te dringen. Maar hoe wenselijk vinden werknemers zelf dat maatregelen worden getroffen ten aanzien van deze en andere arbeidsrisico's? Uit de Nationale Enquête Arbeidsomstandigheden 2003 blijkt dat werknemers maatregelen tegen werkdruk/werkstress en RSI het meest wenselijk achten, zie figuur 26. Zo'n 52% van alle Nederlandse werknemers vindt het wenselijk dat hun werkgever (aanvullende) werkdruk-maatregelen treft. Ongeveer 13% vindt deze maatregelen zelfs zeer nodig. Werkdruk en werkstress is daarmee het meest genoemde arbeidsrisico waartegen werknemers maatregelen wenselijk achten. Op de tweede plaats volgen RSI-maatregelen. Ongeveer 40% vindt dat (verdere) RSI-maatregelen getroffen dienen te worden. Een opvallende derde plaats wordt ingenomen door maatregelen ten aanzien van roken (30%). Een

aantal werkgevers hadden eind 2003 dus (nog) geen afdoende maatregelen op het gebied van roken getroffen, ondanks de verplichtingen daartoe per 1 januari 2004 in het kader van de Tabakswet.

De behoefte aan werkdrukmaatregelen blijkt met name groot in de gezondheidszorg en in het onderwijs. RSI-maatregelen zijn het meest gewenst binnen de ICT-sector, de zakelijke dienstverlening en financiële instellingen (zie tabel 6). Ook het hoger onderwijs scoort echter hoog. Dit betekent niet dat er in deze

bedrijfssectoren nog geen maatregelen zijn getroffen. Sterker nog, uit nadere analyses blijkt dat de bedrijfssectoren waar maatregelen het meest wenselijk zijn, ook de sectoren zijn waar in het afgelopen jaar de meeste maatregelen zijn getroffen. Kortom, daar waar nodig worden maatregelen getroffen. De vraag is echter of de juiste maatregelen worden getroffen en of de reeds getroffen maatregelen voldoende effectief zijn.

Er is in de NEA 2003 tevens aandacht besteed aan een aantal specifieke werkdruk- en RSI-maatregelen.

Figuur 26

Top-10 bedrijfssectoren waar (aanvullende) maatregelen tegen werkdruk en RSI gewenst zijn			
Werkdrukmaatregelen		RSI-maatregelen	
1. Verpleeg- en bejaardentehuizen	74%	Computerservice en IT	73%
2. Voortgezet onderwijs	73%	Juridische en economische dienstverlening	71%
3. Basis- en speciaal onderwijs	71%	Hoger onderwijs	69%
4. Ziekenhuizen	69%	Architecten- en ingenieursbureaus	67%
5. Ander type gezondheidszorg	65%	Ander type zakelijke dienstverlening	66%
6. Architecten- en ingenieursbureaus	62%	Ander type financiële instellingen	65%
7. Justitiële instellingen	61%	Energie- en waterleidingbedrijven	64%
8. Post en telecommunicatie	61%	Bankwezen	63%
9. Hoger onderwijs	61%	Ander type openbaar bestuur/overheid	62%
10. Bankwezen	61%	Ministeries	60%
Landelijk gemiddelde	52%	Landelijk gemiddelde	40%

Tabel 6

Hierbij staan twee zaken centraal: 1) in hoeverre zijn de betreffende maatregelen getroffen in het afgelopen jaar en 2) in welke mate bestaat er behoefte aan de maatregelen, wanneer deze niet getroffen zijn? Uit het zeer brede scala aan mogelijke maatregelen hebben we een selectie gemaakt van enkele, veel voorkomende, voornamelijk preventieve, RSI- en werkdruk maatregelen. Volgens de NEA 2003 hebben

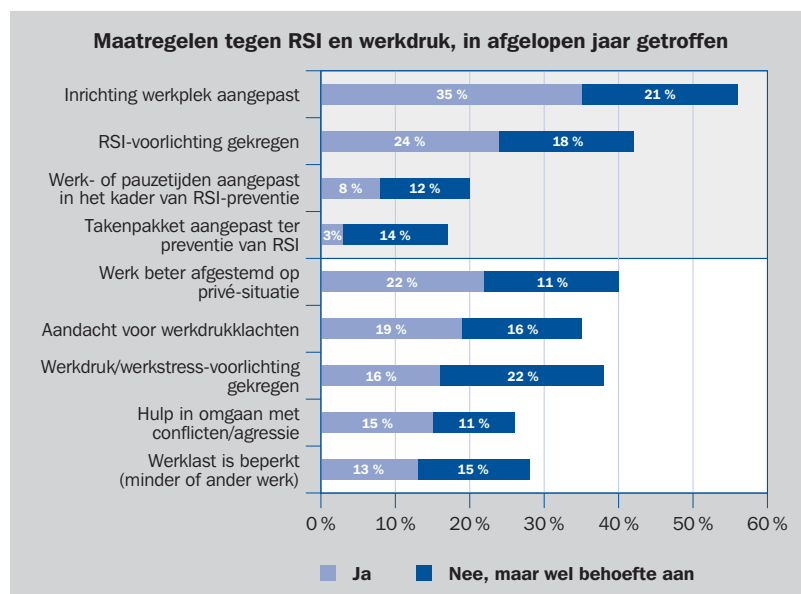
werkgevers RSI vooral proberen terug te dringen door herinrichting van de werkplek (35%) en het geven van voorlichting (24%), zie het bovenste deel van figuur 27. Van de werknemers die aangeven dat deze maatregelen niet zijn getroffen, geeft een relatief groot deel aan dat zij daar wel degelijk behoefte aan hebben. In totaal rapporteert 56% van de werknemers dat hun werkgever géén enkele van de vier onderscheiden RSI-

maatregelen heeft getroffen in het afgelopen jaar.

De meest getroffen werkdrukmaatregelen (onderste deel van figuur 27) zijn het beter afstemmen van het werk op privéleven (22%) en het aandacht besteden aan klachten die door werkdruk zijn ontstaan, ofwel secundaire preventie (19%).

De maatregel waar echter het meeste behoefte aan is, namelijk voorlichting over werkdruk en werkstress, is minder vaak getroffen (16%). Ongeveer de helft van alle werknemers (51%) zegt dat géén van de vijf werkdrukmaatregelen zijn getroffen door hun werkgever. Werkdrukmaatregelen lijken al met al iets vaker te worden genomen dan RSI-maatregelen. Het verschil is echter kleiner dan je zou mogen verwachten gezien de grotere blootstelling van de Nederlands beroepsbevolking aan werkdruk.

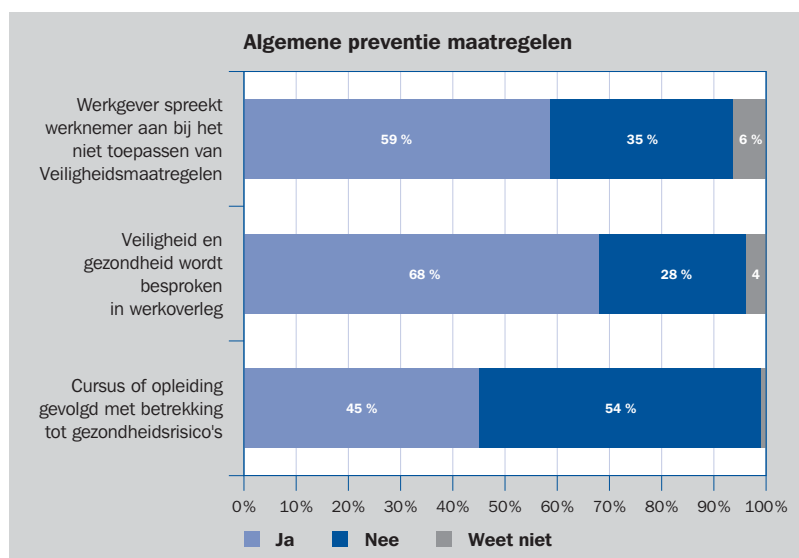
Naast de vragen over specifieke arbo-maatregelen is in de NEA 2003 een drietal vragen gesteld rond algemene preventieve maatregelen. Met deze vragen is getracht enkele elementen van de veiligheidscultuur binnen

Figuur 27

bedrijven te meten. Aangezien deze vragen niet voor iedere werknemer in gelijke mate van toepassing zijn hebben we onze analyses in eerste instantie toegespitst op werknemers die aangeven dat zij soms of regelmatig gevaarlijk werk doen. Zoals figuur 28 in de eerste plaats laat zien, rapporteert vier van de tien werknemers die gevaarlijk werk verrichten dat zij niet aangesproken worden door de werkgever wanneer zij bepaalde veiligheidsmaatregelen niet in acht nemen. Ten tweede geeft 68% van de werknemers aan dat werkgerelateerde veiligheid en gezondheid wel eens tijdens het werkoverleg wordt besproken. Ten derde heeft 45% van de werknemers wel eens een cursus of opleiding gevolgd, gericht op het voorkomen of herkennen van gezondheidsrisico's op het werk. Deze cijfers laten zien dat op het gebied van algemene preventie nog heel wat ruimte ligt voor verbetering.

Behalve deze drie indicatoren van 'veiligheidsbewustzijn' is in de NEA 2003 ook bekeken of werknemers behoefte hebben aan (aanvullende) informatie op het gebied van veiligheid en gezondheid op het werk. Bijna een kwart van alle Nederlandse werknemers blijkt deze behoefte te hebben. Ook hier valt dus nog veel werk te verrichten.

Figuur 28

Steekproefsamenstelling

Verdeling van de werknemers in de steekproef over bedrijfssector (gewogen cijfers)

		Aantal werknemers	%
Industrie	01 Voeding- en genotmiddelenindustrie	296	3,0
	02 Aardolie- en chemische industrie	169	1,7
	03 Metaalproducten industrie	236	2,4
	04 Metaal- en elektronische industrie	298	3,0
	05 Machine-industrie	82	0,8
	06 Ander type industrie	312	3,1
Bouwnijverheid	07 Bouwbedrijven	396	4,0
	08 Bouwinstallatiebedrijven	81	0,8
	09 Afwerking van gebouwen	81	0,8
Handel	10 Autohandel en -reparatie	129	1,3
	11 Groothandel machines en reparatie	66	0,7
	12 Warenhuizen en supermarkten	471	4,7
	13 Ander type groot- en detailhandel	826	8,3
Vervoer en communicatie	14 Wegvervoer, excl. openbaar vervoer	201	2,0
	15 Post en telecommunicatie	170	1,7
	16 Ander type vervoer en communicatie	174	1,7
Financiële instellingen	17 Bankwezen	288	2,9
	18 Ander type financiële instellingen	218	2,2
Zakelijke dienstverlening	19 Computerservice en IT	258	2,6
	20 Juridische-economische dienstverlening	146	1,5
	21 Architecten- en ingenieursbureaus	97	1,0
	22 Ander type zakelijke dienstverlening	452	4,5
Onderwijs	23 Basis- en speciaal onderwijs	207	2,1
	24 Voortgezet onderwijs	193	1,9
	25 Hoger onderwijs	108	1,1
Gezondheid- en welzijnszorg	26 Ziekenhuizen	349	3,5
	27 Ander type gezondheidszorg	433	4,3
	28 Verpleeg- en bejaardentehuizen	296	3,0
	29 Ander type welzijnszorg	370	3,7
Overheid/openbaar bestuur	30 Gemeenten, provincies	261	2,6
	31 Ministeries	167	1,7
	32 Justitiële instellingen	54	0,5
	33 Politie	65	0,6
	34 Ander type openbaar bestuur/overheid	141	1,4
Overige dienstverlening	35 Cultuur, sport en recreatie	134	1,3
	36 Ander type cultuur en overige dienstverlening	139	1,4
Overige bedrijfsgroepen	37 Landbouw, bosbouw en visserij	274	2,7
	38 Energie- en waterleidingbedrijven	59	0,6
	39 Horeca	418	4,2
	40 Overige bedrijven	884	8,8
Alle werknemers		10000	100,0
Bedrijfssector ontbreekt		75	
Totale steekproefgrootte		10075	

Verdeling van de werknemers in de steekproef over geslacht, leeftijd en type dienstverband (gewogen cijfers)

	Aantal werknemers	%
Geslacht		
– Vrouw	4278	42,7
– Man	5751	57,3
– Alle werknemers	10030	100,0
– Geslacht ontbreekt	45	
– Steekproefgrootte	10075	
Leeftijd		
– 15-19 jaar	520	5,2
– 20-24 jaar	1039	10,4
– 25-29 jaar	1124	11,3
– 30-34 jaar	1585	15,9
– 35-39 jaar	1263	12,7
– 40-44 jaar	1442	14,5
– 45-49 jaar	1127	11,3
– 50-54 jaar	1098	11,0
– 55-59 jaar	651	6,5
– 60-64 jaar	123	1,2
– Alle werknemers	9973	100,0
– Leeftijd ontbreekt	102	
– Steekproefgrootte	10075	
Type dienstverband		
– Werknemer met vast dienstverband (voor onbepaalde tijd)	8394	84,0
– Werknemer met tijdelijk dienstverband met uitzicht op vast	664	6,6
– Werknemer met tijdelijk dienstverband voor bepaalde tijd	470	4,7
– Uitzendkracht	219	2,2
– Oproepkracht	250	2,5
– Alle werknemers	9997	100,0
– Dienstverband ontbreekt	78	
– Steekproefgrootte	10075	

TNO Arbeid is een dienstverlenende organisatie voor bedrijfsleven en overheid die kennis ontwikkelt en toepast inzake complexe arbeidsvraagstukken. Met als uitgangspunt een optimale inzet van mensen, houden we ons bezig met innovatie van arbeid, organisatie en technologie, bevordering van arbeidsparticipatie en versterking van arbeidsomstandighedenbeleid. Samen met haar klanten vertaalt TNO Arbeid nieuwe kennis in praktische toepassingen.

Samenstelling

Peter Smulders
Seth van den Bossche

Met dank aan

Martin den Held
Ilse van den Aker
Paula Gouw
(Ministerie van SZW)

Vormgeving en opmaak

CoeK Design, Zaandam

Drukwerk

Plantijn Casparie, Amsterdam

Uitgave

TNO Arbeid
Postbus 718
2130 AS Hoofddorp

T 023 554 93 93

F 023 554 93 94

info@arbeid.tno.nl

www.arbeid.tno.nl

© TNO 2004